Úvodní slovo

Tento svazek obsahuje text mého deníku, otiskovaného v *Kultuře* a doplněného dosud nepublikovanými odstavci. Ještě mi doma něco zbylo, ale ten zbytek, velice soukromý, jsem sem raději nazařadil. Nechci se dostat do potíží. Možná jednou... Později.

Deník je psán bez ladu a skladu, z jednoho měsíce na druhý – jistě se leckdy opakuji a leckdy si odporuji. Učesat to? Vyčistit? Byl bych radši, kdyby to nebylo moc ulízané.

Dva články z té doby jsem zařadil na konec svazku, protože souvisejí s problematikou deníku a mým životem v té době.

Witold Gombrowicz

1953

I

PONDĚLÍ

Já.

ÚTERÝ

Já.

STŘEDA

Já.

ČTVRTEK

Já.

PÁTEK

Józefa Radzyminská mi velkomyslně přinesla větší množství čísel *Wiadomości* a *Życia* a současně se mi dostalo do rukou něco tisku z Polska. Čtu ty polské noviny jako vyprávění o někom, koho dobře a důvěrně znám a kdo najednou odjel, například do Austrálie, a tam prožívá podivuhodná dobrodružství... která jsou už natolik neskutečná, že se týkají někoho jiného a nového, kdo jen vzdáleně připomíná nám známou osobnost. Přítomnost času je na těchto stránkách tak silná, že se v nás ozývá touha po bezprostřednosti, chuť žít a realizovat se, byť nedokonale. Ale život je jaksi za sklem – vzdálený – všechno jako by už nebylo naše, jako bychom to viděli z vlaku.

Kéž by se v tom království pomíjející fikce ozval skutečný hlas! Ale ne – jsou to buď ozvěny z doby před patnácti lety, nebo naučené písničky. Polský tisk, který zpívá na povinnou notu, mlčí jako hrob, jako propast, jako tajemství, kdežto emigrační tisk je – dobromyslný. Nějak nám ten náš duch v emigraci příliš zfajnověl. Emigrační tisk připomíná nemocnici, kde rekonvalescenti dostávají jen lehce stravitelné polévky. Nač drásat rány? Nač ještě zvyšovat tvrdost, kterou nás pomazal život? Ostatně, což už bychom neměli být hodní, když jsme

dostali naplácáno?... A tak tu teď vládnou všechny křesťanské ctnosti, laskavost, lidskost, úcta k člověku, umírněnost, skromnost, slušnost, rozvaha, rozumnost a všechno, co se píše, je především dobromyslné. Tolik ctností! Nebyli bychom tak ctnostní, kdybychom pevněji stáli na nohou. Nedůvěřuji ctnosti těch, kteří neuspěli, ctnosti zrozené z nouze, a celá ta morálka mi připomíná Nietzschova slova: „Zjemnění našich zvyklostí je důsledkem našeho oslabení."

Na rozdíl od hlasu emigrace zní hlas vlasti ostře a kategoricky, až se člověku nechce uvěřit, že to není hlas pravdy a života. Tam se aspoň ví, oč jde, bílé a černé, dobré a špatné, tam zní morálka jako hrom a bije jako pendrek. Ten zpěv by byl nádherný, kdyby jím zpěváci nebyli zděšeni a kdyby v jejich hlase nebylo cítit tremolo, které vzbuzuje soucit... V gigantickém mlčení vzniká naše nevyznaná, němá, zaroubíkovaná skutečnost.

ČTVRTEK

Krakov. Sochy a paláce, které jim připadají nádherné, ale které pro nás Italy nemají valnou cenu.
Galeazzo Ciano: *Deník*

Ve *Wiadomościch* Lechoňův článek *Polská literatura a literatura v Polsku.*

Do jaké míry to může být upřímné? Jeho úvahy mají znovu (už po tolikáté!) dokázat, že se vyrovnáme nejlepším světovým literaturám – jenže nás nikdo neuznává a nedoceňuje! Píše (vlastně spíše říká, protože to byla přednáška pro polskou menšinu v New Yorku):

„Naši znalci písemnictví se většinou zabývali jen literaturou polskou, a proto jí nemohli vymezit patřičné místo mezi ostatními, nalézt světovou úroveň pro naše veledíla... Jedině veliký básník, mistr své mateřštiny... by mohl svým krajanům poskytnout představu o úrovni našich básníků, kteří se vyrovnají těm největším na světě, přesvědčit je, že ta poezie je ze stejného kovu a že má zrovna tak vysoký punc jako Dante, Racine a Shakespeare."

A tak dále. Ze stejného kovu? To se tedy Lechoňovi moc nepovedlo. Právě látka, z níž je naše literatura, je jiná. Srovnávat Mickiewicze s Dantem nebo Shakespearem, to je jako

srovnávat ovoce s džemem, přírodní produkt s ovocem zpracovaným, louku, pole a vesnici s katedrálou nebo městem, selskou duši s duší městskou tkvící v lidech, ne v přírodě, nahuštěnou poznatky o světě lidského rodu. Byl snad Mickiewicz menší než Dante? A když už máme takhle srovnávat, řekněme si, že Mickiewicz shlížel na svět z polských kopečků, zatímco Dante byl vynesen na vrchol velehory (skládající se z lidí), odkud se otvírají jiné perspektivy. Dante možná nebyl „větší", ale stál výš, proto převyšuje.

Ale to není důležité. Jde mi spíš o tu starosvětskou metodu a ten donekonečna se opakující povzbudivý styl. Když se Lechoň s pýchou zmiňuje o tom, že Lautréamont „se odvolával na Mickiewicze", vyhrabávám ze své unavené paměti spoustu podobných hrdých prohlášení. Kolikrát ten či onen, možná Grzymała nebo i Dębicki vyhlašovali *urbi et orbi*, že nejsme přece tak špatní, když „Thomas Mann považoval *Nebožskou komedii* za veledílo" nebo že „*Quo vadis* bylo přeloženo do všech jazyků". Tímhletím cukrátkem se osvěžujeme odedávna. Ale rád bych se dožil chvíle, až kůň národa chytí Lechoně za sladkou ruku.

Chápu Lechoně i jeho předsevzetí. Je to především vlastenecká povinnost, vycházející z historického momentu v nuceném vyhnanství. Je to úloha polského spisovatele. A za druhé, on asi do jisté míry věří tomu, co píše – říkám „do jisté míry", protože jsou to takové pravdy, které vyžadují mnoho dobré vůle. A pokud jde o „konstruktivnost", pak je to samozřejmě vystoupení naprosto konstruktivní a stoprocentně pozitivní.

Dobře, jenže já mám na ty věci jiný názor. Jednou jsem se náhodou zúčastnil jedné z těch schůzí věnovaných povzbuzování a posilňování se Poláků navzájem... Tam se nejdřív odzpívala *Rota* a odtancoval krakovjak a potom museli všichni poslouchat řečníka, který vynášel národ do nebes, protože jsme „porodili Chopina", protože máme „Curie-Skłodowskou" a Wawel a taky Słowackého a Mickiewicze a navíc jsme byli předhradbou křesťanství, a rovněž Ústava 3. května byla úžasně pokroková... Řečník přesvědčoval sebe i shromážděné, že jsme velký národ, což možná už nebudilo nadšení posluchačů (ten rituál znali– zúčastnili se té sešlosti jako bohoslužby, při níž nikdo nečeká žádné překvapení), nicméně přijímali

s jakýmsi uspokojením, že bylo vlastenecké povinnosti učiněno zadost. Ale já měl při tom obřadu dost pekelné pocity, ta národní mše pro mě byla ďábelsky sarkastická a jízlivě groteskní. Protože tím, že povyšovali Mickiewicze, ponižovali sebe – a tím, že vychvalovali Chopina, dokazovali právě to, že mu nesahají po paty – a tím, že se kochali vlastní kulturou, obnažovali vlastní primitivnost.

Géniové! Do háje s těmi génii! Měl jsem chuť jim všem říci: Co je mi po Mickiewiczovi? Vy jste pro mě důležitější než Mickiewicz! Ani já, ani nikdo jiný nebude polský národ posuzovat podle Mickiewicze nebo Chopina, ale podle toho, co se tady v tomhletom sále děje a říká. I kdybyste byli národem na velikány tak chudým, že by byl vaším největším umělcem Tetmajer nebo Konopnická, ale kdybyste o nich uměli mluvit naprosto přirozeně jako lidé duchovně svobodní, přiměřeně a střízlivě jako lidé dospělí, kdyby vaše slova zahrnovala obzor celého světa, a ne jen zemanské usedlosti... pak by vám Tetmajer sloužil k chvále. Ale jak se věci mají, vám Chopin s Mickiewiczem slouží jedině k zvýraznění vaší malosti – protože naivně jako malé děti máváte znuděné cizině před nosem těmi polonézami jen proto, abyste posilnili oslabený pocit vlastní ceny a dodali si na významu. Jste jako chudý člověk, který se chlubí, že jeho babička měla statek a jezdila do Paříže. Jste chudí příbuzní světa, kteří se snaží imponovat sami sobě a druhým.

Ale to ještě nebylo to nejhorší a nejcitelnější, nejbolestnější a nejvíce ponižující. Nejhorší bylo, že se život a současný rozum obětoval nebožtíkům. Ten večer by se byl dal nazvat vzájemným otupováním se Poláků ve jménu Mickiewicze... a nikdo z přítomných nebyl tak nerozumný jako ta sešlost, kterou představovali a která ze sebe chrlila špatné, nevkusné a falešné fráze. Ta sešlost ostatně věděla, že je nerozumná – nerozumná proto, že se dotýká věcí, které nezvládla ani myšlenkově, ani citově – odtud ta úcta, ta kvapná pokora před frází, ten obdiv pro Umění, ten konvenční a naučený jazyk, ten nedostatek poctivosti a upřímnosti. Tady se jen recitovalo. Ale celá ta sešlost byla rozpačitá, nucená a falešná možná i proto, že se jí účastnilo Polsko, a vůči Polsku se Poláci nedovedou správně chovat, Polsko je přivádí do rozpaků, a tak se k němu chovají nepřirozeně – činí je nesmělými do té mí-

že jim pak nic „nevyjde“, jak by mělo, a dostanou se do křečí, příliš Mu chtějí pomoci, příliš se Ho snaží povýšit. Povšimněte si, že vůči Bohu (v kostele) se Poláci chovají normálně a správně – kdežto vůči Polsku ztrácejí svou identitu, je to něco, nač si ještě nezvykli.

Vzpomínám si na čaj o páté v jedné argentinské domácnosti, kde jeden můj známý, Polák, začal mluvit o Polsku – a samozřejmě se zase vytasil s Mickiewiczem, Kościuszkem, králem Sobieským a bitvou u Vídně. Cizinci zdvořile poslouchali jeho plamenné úvahy a vzali na vědomí, že „Nietzsche a Dostojevskij byli polského původu“ a že „jsme za literaturu dostali dvě Nobelovy ceny“. Napadlo mě, že kdyby tímto způsobem vychvaloval někdo sebe nebo své příbuzné, bylo by to maximálně nevkusné. Napadlo mě, že tahleta licitace s jinými národy, jejímž předmětem jsou géniové a hrdinové, zásluhy a kulturní úspěchy, je vlastně z hlediska propagační taktiky hrozně neobratná, protože my s naším zpola francouzským Chopinem a nezcela polským Koperníkem nemůžeme uspět v konkurenci s Italy, Francouzi, Němci, Angličany ani Rusy. A tak nás právě toto hledisko odsuzuje k podřadnosti. Ale cizinci nepřestali trpělivě poslouchat, tak jako posloucháme ty, co nemohou vystát aristokracii, ale každou chvíli připomínají, že pradědeček byl kastelánem v Liwi. A poslouchali tím otráveněji, že je to ani trochu nezajímalo, protože oni sami jako národ mladý a naštěstí géniů prostý byli mimo soutěž. Ale poslouchali shovívavě a dokonce se sympatií, protože se chtěli vcítit do psychologické situace *del pobre polace*. A ten se vžil do své role a jel dál.

Jenže moje situace polského spisovatele se stávala stále drastičtější. Vůbec se neženu do toho, abych reprezentoval cokoli jiného než svou vlastní osobu, jenže funkci reprezentanta nám svět vnucuje i proti naší vůli a já nemohu za to, že jsem byl pro ty Argentince představitelem soudobé polské literatury. Musel jsem si tedy vybrat: buď ratifikovat onen styl, styl chudého příbuzného, nebo ho zničit – jenže tomu zničení by musely padnout za oběť všechny více nebo méně kladné a lichotivé informace o nás, jaké byly oznámeny, a to by určitě našemu polskému zájmu neprospělo. Nic jiného než právě národní hrdost mi žádné kalkulace nedovolila – neboť jsem člověk s velmi výrazným smyslem pro osobní důstojnost,

a takový člověk, ani kdyby nebyl spjat s národem pouty docela obyčejného vlastenectví, bude vždycky dbát na důstojnost svého národa už proto, že se od národa nemůže odtrhnout a před světem je Polák – tudíž jakékoli ponižování národa ponižuje před lidmi i jeho osobně. Tyto pocity, nám jaksi přidělené a na nás nezávislé, jsou stokrát silnější než všechny naučené a otřepané sentimentality.

Když se nás zmocní takový pocit, který je silnější než my, jednáme jaksi naslepo, a takové chvíle bývají pro umělce důležité, protože v nich vznikají výchozí základy formy a určuje se vztah vůči palčivému problému. Co jsem tedy řekl? Byl jsem si vědom, že jedině radikální změna tónu může přinést vysvobození. Vynasnažil jsem se tady, aby v mém hlase zazněl *přezíravý* tón, a začal jsem mluvit jako někdo, kdo nepřipisuje velkou důležitost všemu tomu, čeho jeho národ dosud dosáhl, čí minulost má menší cenu než budoucnost – jako někdo, pro koho je největším zákonem zákon přítomnosti, zákon maximální duchovní svobody v dané chvíli. Zdůraznil jsem cizí prvky v krvi Chopinů, Mickiewiczů a Koperníků (aby si nemysleli, že mám co skrývat a že cokoli může omezovat mou svobodu pohybu) a řekl jsem, že přece nesmíme brát příliš vážně metafory, jako kdybychom my Poláci tyto osobnosti „porodili" – to oni se přece narodili mezi námi. Co má s Chopinem společného paní X.? Copak jen proto, že Chopin napsal balady, vzrůstá byť jen o maličko specifická váha pana Y.? Copak bitva u Vídně může jen nepatrně přidat na slávě panu Z. z Radomi? Ne, nejsme (řekl jsem) přímými dědici ani dávné velikosti či malosti – ani rozumnosti či hlouposti – ani ctnosti či hříchu – a každý zodpovídá jedině za sebe, každý je sám sebou.

Ale v tu chvíli jsem měl pocit, že nemluvím dostatečně fundovaně a že (má-li být to, co říkám, účinné) bych to měl vzít ze širšího hlediska. Přiznal jsem tedy, že do jisté míry se ve velkých vymoženostech národa a v dílech jeho tvůrců objevují specifické ctnosti vlastní danému společenství, a také ta napětí, ty energie, ta kouzla, která vznikají v davu a jsou jeho výrazem – čímž jsem rozezněl strunu principu národní sebechvály. Řekl jsem, že má-li skutečně zralý národ posuzovat vlastní zásluhy s mírou, pak se je národ skutečně životný musí naučit brát na lehkou váhu, nezbytně musí být *přezíravý*

k tomu všemu, co pro něho není aktuální, dnešní a co ho neutváří právě teď...

„Destrukce" nebo „konstrukce"? Je jisté, že tato slova byla destruktivní jen potud, že podkopávala pracně budovanou propagandu a mohla pohoršit cizince. Ale byla to rozkoš – nemluvit pro někoho, ale pro sebe! Když tě každé slovo víc a víc utvrzuje v tobě, dává ti vnitřní sílu, osvobozuje tě od tisíců ustrašených kalkulací, kdy nemluvíš jako otrok efektu, nýbrž jako svobodný člověk!

Et quasi cursores, vitae lampada tradunt.

Ale až teprve na konci své filipiky jsem přišel na myšlenku, která mi připadala – v ovzduší té zmatené improvizace – nejsmysluplnější. Totiž na to, že člověku nemůže imponovat nic vlastního. A pokud nám imponuje naše velikost nebo naše minulost, znamená to, že je nemáme v krvi.

PÁTEK

Ze všeho nejcharakterističtější jsou ve *Wiadomościch* dopisy čtenářů.

„Redaktorovi *Wiadomości*. V posledním čísle je Zbyszewski jako obvykle nepromyšlený, Mackewiczovi chybí perspektiva, zato Naglerová byla skvělá. Feliks Z."

„Redaktorovi *Wiadomości*... Škoda, že jsou naši spisovatelé takoví lajdáci, je to dobrý materiál, ale nevybroušený, jedině Hemar je skutečně evropský. Musíte pracovat! Józef B."

„Redaktorovi *Wiadomości*... V minulém dopisu jsem napsal, že pan Roman je lepší než pan Żeromski, ale teď chci říci, že je nejlepší vůbec! Pane Romane, ten váš poslední článek byla bomba, jste kanón!!! Jen tak dál! Pusinky vašim dětem! Konstanty F."

Roztomilý koutek! Koutek, kde se může vyjádřit třeba i pan Rudla, pan Vincenc může dát najevo své pobouření, paní Františka se může pochlubit, co všechno neví. Co je na tom špatného? Nic, samozřejmě že nic. Takhle se přece popularizuje literatura a tím i roste osvěta.

A přece mě mrzí tohleto pokoutní vyžívání se lidí, kteří si nevydobyli právo figurovat na jiném místě, méně roztomilém... ano, říkám, že mě ta roztomilost mrzí. Neboť Literatura je dáma přísných mravů a nesluší se ji v přítmí štípat. Vlastností literatury je ostrost. I ta literatura, která se na čtenáře

dobrácky usmívá, je výsledkem ostrého, urputného vývoje jejího tvůrce. Literatura musí směřovat k vyostření duchovního života, a ne k takovéhle pokoutní toleranci.

Tenhle detail, zdánlivě bezvýznamný, je však charakteristický, protože ukazuje na invazi měkkosti v oboru, který měl být tvrdý. Literatuře, neustále změkčované různými hodnými tetičkami, které smolí romány nebo fejetony, dodavateli podprůměrné prózy a poezie, zelenáči obdařenými snadným vyjadřováním – literatuře hrozí to nebezpečí, že se stane vejcem naměkko, místo aby byla – což je její poslání – vejcem natvrdo.

SOBOTA

Z článku p.B.T. ve *Wiadomościch:* „Dovolím si však vyjádřit podezření, že navzdory zdání pramení polský optimismus prostě z lenosti myslet... Kdykoli jsme v těžké situaci, uchylujeme se k tradici 'povznášení na duchu'..."

A vedle na téže straně v článku p.W.Gr.:

„Začali jsme zapomínat, že velikost literatury je založena na její nezávislosti... Umění neslouží nikomu..."

Vedro. Mé únavě se nechce číst dál... nicméně ta slova budí můj neklid. Mohl bych se pod ně podepsat, obsah je mi blízký. A právě proto, že jsou mi blízká obsahem, stávají se znepokojivě nepřátelská. Neboť obsah pochází od někoho jiného, je výsledkem jiných světů, jiného stylistického, duchovního zázemí. Stačí, abych si přečetl některou z dalších vět p.W.Gr.:

„Fircyk w zalotach je ryzí literatura... soběstačný skvost, tak jako je soběstačným skvostem zdravý člověk na veselém slunci nebo v provzdušněném stínu..."

... už ta kombinace skvost – zdraví v souvislosti s tím, co vím o autorovi z jiných jeho prací, mě od něho vzdaluje a působí, že se jeho výpověď stává nesympatická. Jak mnoho záleží na tom, čí ústa vysloví názor, který je i naším a který podporujeme. A já si myslím, že v Polsku vždycky trpěly ideje nedostatkem lidí... Chci říci, že lidé nedokázali idejím zajistit nejen dostatečnou sílu, ale ani tu magnetickou atraktivitu, jíž disponuje duše dobře „narozená". Je to tím podivnější, že jsme měli neobyčejné množství šlechetných a dokonce ušlechtilých spisovatelů. A přece ani osobnost Žeromského, Pruse nebo Norwida, ba ani Mickiewicze nedokázala probudit (as-

poň ve mně) tu důvěru, jakou nás bezmezně naplňuje Montaigne. Vypadá to, jako by ti naši spisovatelé v sobě na cestách svého vývoje něco zatajili a v důsledku toho nebyli schopni všestranné upřímnosti, jako by jejich ctnost nedokázala pohlédnout do očí všem druhům hříchu.

Citované věty mi však vadí i z jiného důvodu. To autodidaktické „my"! ... My Poláci jsme takoví a takoví... Nám Polákům se stává to a to... Vadou nás Poláků je, že... Takový styl je únavný, protože je poučný, kdo z nás dneska takhle nepoučuje národ? Je to jedna z těch stylistických pastí, jež číhají na píšícího a jimž se tak hrozně těžko vyhýbáme – jak soudím podle sebe.

A jako vždycky, je takový stylistický smyk projevem vážné choroby. V čem tkví choroba tohoto vyjadřování, vystihuje aforismus: *medice, cura te ipsum.* Ano, to „my" je zdvořilostní, protože autor hovoří jako vychovatel, jako ten, kdo nás konfrontuje s Evropou a nikoli bez lítosti zjišťuje, že jsme zůstali pozadu.

Za takovou zdánlivě skromnou poznámkou se skrývá značná nafoukanost, nemluvě o tom, že dost těžkopádná didaktika takových formulací patří k těm, které se vyslovují příliš lacino, příliš snadno... a které si může dovolit každý, kdo se zatváří jako „Evropan". Ale hlavní a základní pramen této chyby dosahuje tak hluboko k našemu dnu, že bychom museli podstoupit těžkou operaci, abychom mu mohli dát navždy sbohem.

Jak to vyjádřit? Je to otázka energie a životnosti. Je to otázka našeho vztahu k životu. Ach ano, Toníček ve škole pořád přemýšlel o tom, jaké má chyby, jak by se jich zbavil, chtěl být zbožný jako Zdeněk, praktický jako Joska, rozumný jako Jindra, vtipný jako Vašek... a učitelé ho za to velice chválili. Jenomže spolužáci ho neměli rádi a vždycky mu nabančili.

II

PONDĚLÍ

Po šestnáctihodinové docela snesitelné jízdě autobusem z Buenos Aires (až na to tango, které burácelo z reproduktoru) – zelené pahorky Salsipuedes a já mezi nimi, pod paží Miloszovu knihu, která se jmenuje *Zotročený duch.* Jelikož

včera lilo, už ji dnes dočítám. Tak tohle vám tedy bylo souzeno, takový byl váš osud, vaše cesta, moji dávní známí, přátelé, druhové ze Zemanské kavárny nebo Zodiaku – já jsem tady – vy jste tam – takhle to všechno dopadlo – takhle se to vyvrbilo! Miłosz píše o bankrotářství literatury v Polsku plynně a já v jeho knize jedu skrz ten hřbitov hladce a rovně jako předevčírem autobusem po asfaltce.

Děsivý asfalt! Neděsí mě, že *tempora mutantur*, děsí mě, že *nos mutamur in illis*. Neděsí mě změna životních podmínek, porážky států, zmizení měst a jiné gejzíry překvápek, jež tryskají Dějinám z lůna, ale to, že chlap, kterého jsem znal jako pana X., se najednou stává Ypsilonem, převlékl si osobnost jako kabát a začíná jednat, mluvit, myslet, cítit proti sobě samému, to mě naplňuje úzostí a rozpaky. To je hrozná nestoudnost! Je to směšná smrt! Stát se gramofonem, na který někdo položil desku s nápisem His master's voice, hlas mého pána? Vskutku groteskní osud těch spisovatelů!

Spisovatelů? Ušetřili bychom si mnohé zklamání, kdybychom nenazývali „spisovatelem" každého, kdo umí „psát"... Znal jsem ty „spisovatele" – byli to lidé většinou nepříliš vynikající inteligence a dosti úzkých obzorů, kteří to, pokud se já pamatuji, vysoko nedotáhli... a tudíž se teď vlastně nemají čeho vzdávat. Ty mrtvoly se zaživa vyznačovaly následující vlastností: nebylo jim zatěžko si uplácat svou morální a ideologickou podobu, za což se jim dostalo pochvaly kritiky i značné části čtenářů. Ani na pět minut jsem nevěřil katolicismu Jerzyho Andrzejewského, a když jsem si přečetl pár stránek jeho románu, uvítal jsem v kavárně Zodiak jeho trpitelskou a oduševnělou tvář výrazem tak pochybovačným, že se mnou uražený autor ihned přerušil veškeré styky.

Jenže jak katolicismus, tak utrpení i kniha byly přijaty voláním „hosanna!" těch naivků, kteří považovali ohřívanou sekanou za krvavý biftek ze svíčkové. Pijácký nacionalismus Gałczyńského, který měl skutečný talent, měl asi stejnou cenu jako intelektuálština Ważyků nebo ideologie skupiny Prosto z mostu. Ve varšavských kavárnách stejně jako v kavárnách celého světa bylo tenkrát zapotřebí „ideje a víry", a tak spisovatelé z pátku na sobotu začali věřit tu tomu, tu onomu. Pokud jde o mne, považoval jsem to za dětinské a dokonce jsem předstíral, že mě to baví, přestože mě v hloubi

duše jímala hrůza, když jsem sledoval ten úvod k pozdější velké maškarádě. Především to všechno bylo laciné, a nemělaciná byla – ve většině případů – sentimentální lidskost různých žen, básnickost Tuwima a skupiny Skamander, vynálezy avantgardy, esteticko-filosofické výtržnosti Peiperů, Brauhů a jiné projevy literárního života.

Duch se rodí z imitace ducha a spisovatel musí předstírat, že je spisovatel, aby se nakonec spisovatelem stal. Předválečná literatura v Polsku byla až na malé výjimky slušnou imitací literatury, to je ale všechno. Ti lidé věděli, jaký by měl být velký spisovatel – „opravdový" – „propastný" – „konstruktivní" – a pak se tyto požadavky kvapně snažili splnit. Jenže tu hru jim kazilo vědomí, že je nenutí psát jejich vlastní „propastnost" a „vznešenost", ale že si naopak sami tyto propastnosti vytvářejí, aby byli spisovateli. Takhle tedy pokračovalo to subtilní vydírání hodnotami, až už nebylo jasné, zda někdo nehlásá pokoru jen proto, aby se vyvýšil, vynikl nad ostatní, nebo zda někdo nehlásá bankrot kultury a literatury jen proto, aby se stal dobrým spisovatelem. A čím větší byla mezi těmito bytostmi, spoutanými vlastními rozpory, touha po skutečné a čisté hodnotě, tím zoufalejší se stával pocit, že se nevyhnutelně odevšad valí brak. Ty vytříbené inteligence, ty vyšroubované úrovně, subtilnosti přitažené za vlasy, duševní mlůka pro čtenáře! Existoval jediný prostředek, jak se dostat z toho pekla: odhalit pravdu, obnažit celý ten mechanismus a loajálně uznat primát věcí lidských před věcmi božími – jenže právě toho se literatura bála, a nejen ta naše, právě k tomu se spisovatelé za nic nechtěli přiznat – přestože je nic jiného nemohlo vyzbrojit novou pravdou a upřímností. A to je důvod, proč se předválečná polská literatura čím dál tím víc stávala epigonská. Jenže ten znamenitý nárůdek, který ji brál vážně, se náramně podivil, když viděl, jak jeho „čelní spisovatelé", které dějinný moment přitiskl ke zdi, začali měnit kůži, lehce si osvojovat novou víru a tancovat podle toho, jak jim pískali. Spisovatelé! Malér byl právě v tom, že to byli spisovatelé, kteří za nic na světě nechtěli přestat být spisovateli, a tak byli ochotni k hrdinským obětem, jen aby se udrželi u svého pera.

Vůbec netvrdím, že kdybych byl vystaven takovému tlaku jako oni, neudělal bych zrovna takový bankrot, ba dokonce

to považuji za velmi pravděpodobné – ale aspoň bych se nezesměšnil jako oni, protože jsem byl k sobě samému upřímnější, mně netryskaly z hrdla ty absolutní hodnoty v takových gejzírech. V přeplněných hlučných varšavských kavárnách jsem už možná tušil, že se blíží den konfrontace, odhalení a obnažení, a proto jsem se pro jistotu frázím vyhýbal. Přesto však v tom bankrotu nezbankrotovalo všechno, a já dnes v Miłoszově knize hledám spíše nové možnosti vývoje než známky definitivní katastrofy. Zajímá mě otázka: jak dalece mohou tyto hrozné zkušenosti zajistit spisovatelům Východu převahu nad jejich západními kolegy?

Je totiž jisté, že ve svém úpadku jakousi převahu nad Západem mají, a Miłosz nejednou zdůrazňuje zvláštní sílu a moudrost, jaké dokáže zajistit škola falše, teroru a důsledné deformace. Ale Miłosz sám je ilustrací tohoto zvláštního vývoje, neboť jeho klidně plynoucí slovo, jež s tak ledovým klidem pozoruje to, co líčí, má v sobě příchuť jakési specifické zralosti, poněkud jiné než ta, která kvete na Západě. Řekl bych, že Miłosz ve své knize bojuje na dvou frontách: nejde jen o to odsoudit Východ ve jménu západní kultury, ale i o to vnutit Západu vlastní originální prožitek odtamtud přinesený a své nové poznatky o světě. A tento souboj – už téměř osobní – moderního polského spisovatele se Západem, kde se hraje o prokázání vlastní hodnoty, síly, originality, je pro mne zajímavější než rozbor komunistických záležitostí, který, ač neobyčejně pronikavý, nemůže přinést žádné zbrusu nové prvky.

Sám Miłosz kdysi řekl asi toto: rozdíl mezi západním a východním intelektuálem spočívá v tom, že ten západní nedostal pořádně na zadek. V duchu tohoto aforismu by naším trumfem (počítám do toho i sebe) bylo, že jsme představiteli *kultury brutalizované*, a tedy bližší životu. Jenže sám Miłosz dokonale zná meze této pravdy – a bylo by smutné, kdyby naše prestiž měla záviset výhradně na této zbité části těla. Neboť zbitá část těla není částí těla v normálním stavu, kdežto filosofie, literatura, umění musí být k užitku lidí, kterým nikdo nevyrazil zuby, neudělal monokl a nezlomil čelist. Jen se podívejte na Miłosze, jak se – navzdory všemu – snaží přizpůsobit svou zdivočelost požadavkům západní delikátnosti!

Duch a tělo. Stává se, že tělesné pohodlí znásobuje tvrdost duše a za útulnými záclonkami v buržoustově dusném

pokoji se rodí přísnost, o jaké se ani nesnilo těm, kteří se lahvemi vrhali na tanky. A tudíž by byla naše brutalizovaná kultura užitečná jedině tehdy, kdyby se stala něčím strávovým, novou podobou skutečné literatury, promyšlenou a zorganizovanou naším přínosem univerzálnímu duchu.

Otázka: je Miłosz, je polská literatura na svobodě s to splnit tento program aspoň částečně?

Píšu to všechno ve svém pokojíku a musím už končit, protože na mě v penzionu Las Delicias čeká večeře. Tak tedy sbohem na chvilku, můj deníčku, věrný pse mé duše – ale nekňuč – tvůj pán sice odchází, ale zase se vrátí.

STŘEDA

Od určité doby (možná v důsledku jednotvárnosti mého dějšího života) se mě zmocňuje zvědavost, kterou jsem nikdy dosud nepocítil s tak vydestilovanou intenzitou – zvědavost, co se stane za chvíli. Před nosem mám zeď temna, z níž jako hrůzné zjevení vynořuje maximálně bezprostřední „za chvilku". Co bude tam za tím rohem? Člověk? Pes? A bude-li to pes, jakého vzezření, jaké rasy? Sedím u stolu a za chvíli se objeví polévka, ale... jaká polévka? Tento tak principiální poznatek nebyl dosud v umění náležitě zpracován, člověk jakožto nástroj přetvářející Neznámo ve Známo nefiguruje na seznamu jeho předních představitelů.

Miłoszovu knihu jsem dočetl.

Je to nesmírně poučná a povzbudivá četba pro nás pro všechny, a pro polské spisovatele i otřesná. Skoro pořád na to myslím, když jsem sám, stále méně mě zajímá Miłosz jako obhájce západní civilizace a stále více Miłosz jako protivník a odpůrce Západu. V tom, kde se snaží být jiný než západní spisovatelé, je pro mě nejdůležitější. Cítím v něm totéž, co kvílivé mně, to znamená odpor a pohrdání vůči nim, smísené s hořkou bezmocností.

Kdybych porovnal Miłosze například s Claudelem nebo s Cocteauem nebo dokonce s Valérym, došel bych k podivným závěrům. Zdá se, že tento polský spisovatel, tento kolega Andrzejewského a Gałczyńského, štamgast Zemanské kavárny, má v sobě větší náboj realismu a je „modernější" a ještě k tomu duchovně svobodnější, otevřenější vůči skutečnosti a také vůči ní loajálnější. A dále má člověk dojem, že je

možná ještě osamělejší. A dále že zahodil zbytky těch iluzí, jež si ještě dělají východní věštci (neboť Valéry, ač zcela zbaven iluzí, nepřestal být člověkem spjatým s určitým prostředím a určitým společenským řádem, kdežto Miłosz je zcela vyhozený ze sedla). Bylo by tedy možno se domnívat, že ta brutalizovaná kultura projevuje převahu, a to ne ledajakou. Jenže to všechno je tak nějak nedodělané, nedopovězené, nekonsolidované a asi nám chybí to definitivní uvědomění, které by vtisklo naší pravdě úplnou odlišnost a sílu. K naší záhadě nám chybí klíč.

Nejasnost našeho vztahu k Západu mi jde hrozně na nervy. Polák, který se konfrontuje s východním světem, je Polákem definovaným a předem známým. Polák otočený směrem k západu má nezřetelnou tvář plnou nejasného hněvu, nedůvěry, záhadné podrážděnosti.

ČTVRTEK

Prší a je dost chladno. Proto jsem celý den četl *Bratry Karamazovy* ve vynikajícím vydání, které obsahuje i dopisy a komentáře Dostojevského.

PÁTEK

Pošta. R. mi poslal dopisy a časopisy, je mezi nimi i poslední *Kultura*. Dozvídám se z ní, že Miłosz dostal Prix Européen za román, který neznám: *La prise du pouvoir*. V téže *Kultuře* Miłoszovy poznámky o mé *Svatbě* a *Trans-Atlantiku*.

SOBOTA

Většina z toho mála dopisů, které dostávám ex re *Trans-Atlantiku*, nevyjadřuje ani protest pro „urážku nejsvětějších citů", ani polemiku, ba dokonce ani komentáře. Tyto čtenáře trápí pouze dva enormní problémy: jak si dovoluji psát velké písmeno uprostřed slova a jak si dovoluji používat slovo h...!

Co si mám myslet o intelektuální a jakékoli jiné úrovni osoby, která pořád ještě neví, že slovo se mění podle toho, jak je použito – že dokonce i slovo „růže" může přestat vonět, když ho vysloví ústa trapné estétky, a že dokonce i slovo h... může mít skvělé vychování, pokud se v nějakém oboru použije k určitému cíli.

Jenže oni to čtou doslovně. Když někdo používá vznešeného slova – je ušlechtilý, když siláckých – je silný, když sprostého – je sprostý. A tahleta tupá doslovnost se rozmáhá i na nejvyšších příčkách společenského žebříčku – jak by tedy bylo možno snít o polské literatuře v širším měřítku?

ÚTERÝ

(o čtrnáct dní později, po návratu z Buenos Aires)

Dostal jsem dopis od Miłosze, který obsahuje tuto kritiku *Trans-Atlantiku:*

Rád bych Vám při této příležitosti sdělil, co si myslím o Vašem psaní. Někdy mám dojem, že postupujete jako Don Quijote, který propůjčoval osobitý život větrným mlýnům a ovcím. Ta polské perspektivy (či vůbec perspektivy toho výprasku, který jsme dostali) jsou Poláci, které Vy se pokoušíte osvobodit od polskosti, jen ubohými stíny s neobyčejně chabými známkami existence... Jinak řečeno, jednáte někdy tak, jako by tam tedy celá ta strašlivá účinná likvidace tam v Polsku, neexistovala, jako by Polsko bylo smeteno měsíční katastrofou a Vy jste přišel se svým odporem k nezralému, provinciálnímu Polsku z doby před rokem 1939. Možná že je účtování na vlastní pěst potřebné, jenže pro mě jsou to lidé už úplně vyřízení. A vůbec je mnoho věcí už úplně vyřízeno. Je to nesmírně těžký problém, který spočívá v tom, že marxismus likviduje *(na stejném principu jako například zboření města likviduje manželské svary, starost o nábytek atd.).*

Jenže tady je nějaká nihilistická past, ocitli jsme se mezi snahou oslovovat lidi v Polsku, to znamená vytvářet nějakou protimarxistickou formaci (která musí marxismus pohltit a strávit), a mezi snahou myslet zcela samostatně (což není možné v klimatu panujícím v podrobených zemích, ale je to reálné není to jak minulost, tak budoucnost). Když Vás čtu, vždycky na tohleto myslím...

Na to jsem odepsal:

Milý pane Czesławe,

pokud jsem Vás správně pochopil, máte proti Trans-Atlantiku *dvě výhrady: že si to vyřizuji s Polskem z doby před rokem 1939, které se vypařilo, přičemž pomíjím Polsko dnešní, Pol-*

sko skutečné. A že mé myšlenky chodí vlastními pěšinkami jako kočka, že mám svůj svět, který se může zdát chimérický nebo zastaralý.

Ale jak správně říkáte, hodnotíte to z perspektivy Poláků v Polsku. Jenže já nemohu vidět svět jinak než ze své vlastní perspektivy.

Abych uvedl své pocity do pořádku, umínil jsem si (a už hodně dávno), že budu psát jen o vlastní skutečnosti. Nemohu psát o dnešním Polsku, protože ho neznám. Ty „paměti", jenž představuje můj Trans-Atlantik, *se týkají mých zážitků z roku 1939 tváří v tvář tehdejší polské katastrofě.*

Může mít takové vyřizování účtů s někdejším Polskem význam pro Polsko dnešní? Zmiňujete se v dopisu o donu Quijotovi – a já si myslím, že Cervantes napsal Dona Quijota *proto, aby si to vyřídil se špatnými rytířskými romancemi své doby, po nichž nezbylo ani stopy. Ale Quijote zůstal. Z čehož plyne naučení, a to i pro skromné autory, že o věcech pomíjivých lze psát způsobem nepomíjivým.*

Prostřednictvím Polska z roku 1939 se Trans-Atlantik *strefuje do všech Polsk přítomnosti i minulosti, neboť mně nejde o překonání národní formy jako takové, o vypracování odstupu k jakémukoli „polskému stylu", ať by byl jakýkoli. I dnes jsou Poláci v Polsku podrobeni určitému „polskému stylu", který tam vzniká pod tlakem nového hromadného života. Zůstaneme-li národem ještě za sto let, vytvoří se mezi námi jiné formy a můj pozdní vnuk se bude proti nim bouřit stejně tak, jako se já bouřím dnes.*

Atakuji polskou formu, protože je to moje forma... a protože všechna moje díla chtějí být v jistém smyslu (v jistém, neboť je to jen jeden ze smyslů mého nesmyslu) revizí vztahu současného člověka k formě – formě, která nevyplývá přímo z něho, ale utváří se „mezi" lidmi. Nemusím Vám snad říkat, že tato myšlenka je spolu se všemi jejími větvemi dítětem dnešní doby, kdy lidé zcela uvědoměle přistoupili k formování člověka – a mně se dokonce zdá, že má klíčový význam pro dnešní vědomí.

I když mě však nic neděsí víc než anachronismus, raději se příliš neztotožňuji s hesly dnešního dne, která se rychle mění. Domnívám se, že umění by se mělo držet od hesel na dištanc a že by si mělo hledat vlastní cesty, osobitější. V uměleckých dílech se mi nejvíc líbí ta záhadná odchylka, která způsobuje,

...lokač přiléhá k své době, je přece jen dílem izolovaného ...ce, který žije vlastním životem...

...vádím tu výměnu dopisů, abych čtenáři přiblížil rozho... takových literátů, jako jsme například Miłosz a já, literá... ledajících – každý po svém – svou spisovatelskou linii. ...mi to však doplnit určitým komentářem. Můj dopis ...szovi by byl daleko upřímnější a úplnější, kdybych v něm ...al pravdu o tom, že mi na těch tezích, cestách a problé... ...tak moc nezáleží. Že se tím sice zabývám, ale spíš ne... ...Avšak jsem vlastně především *dětinský*... Je Miłosz také ...vším dětinský?

STŘEDA

...łosz je prvotřídní síla. Je to spisovatel s přesně vymeze... ...úkolem, povolaný k tomu, aby zrychlil naše tempo, aby... ...stačili době – spisovatel s nádherným talentem, skvěle ...sobený k tomu, aby plnil tato svá předurčení. Má v sobě ...nesmírně drahocenného, co bych nazval „vůle skuteč... ...a současně dovede vycíti drastické body naší krize. ...k těm nečetným spisovatelům, jejichž slova mají význam ...dině, co by ho mohlo zahubit, je spěch).

...oze tento spisovatel se teď proměnil v odborníka na Vlast, ...dy i na komunismus. Tak, jako jsem udělal rozdíl mezi ...oszem východním a západním, měl bych asi také udělat ...il mezi Miłoszem-spisovatelem absolutním a Miłoszem- ...vatelem pouze dnešního historického momentu. A prá... ...padní Miłosz (to je ten, který mě ve jménu Západu umis... ...na Východ) je Miłoszem menší ráže a spíše dočasným. ...mu Miłoszovi lze předhazovat řadu věcí, které se ...mě týkají celého toho zlomku dnešní literatury, jež žije ...ze jediným problémem: komunismem.

...mi výtka je tato: že prý *přehánějí*. Ne v tom smyslu, že ...hují nebezpečí, ale v tom, že vtiskují tamtomu světu vlast... ...téměř démonické výjimečnosti, něčeho nebývalého a te... ...překvapujícího. Jenže takový přístup odporuje zralosti, která ...podstatu života a nenechá se zaskočit jeho událostmi.

...evoluce, války, katastrofy – co znamená ta pěna ve srov... ...se základní hrůzou existence? Říkáte, že tu dosud nic ...ného nebylo? Zapomínáte, že se v nejbližší nemocnici

odehrávají nemenší krutosti. Říkáte, že hynou milióny lidí? Zapomínáte, že milióny lidí hynou pořád, bez oddechu, od začátku světa. Tamta hrůza vás děsí a překvapuje, protože vaše představivost spí a vy zapomínáte, že se pekla dotýkáme na každém kroku.

Je to důležité – protože komunismus může být skutečně souzen jedině z hlediska nejpřísnější a nejhlubší existence, nikdy z hlediska povrchního a uhlazeného života – života měšťanského. Strhává vás chuť, tak typická pro umělce, chuť zvýraznit obraz, namalovat ho v nejkontrastnějších barvách. Proto je vaše literatura zveličováním komunismu, ve své fantazii budujete jev tak mohutný a tak výjimečný, že nechybí mnoho, abyste před ním padli na kolena.

Ptám se tedy, zda by více neodpovídalo dějinám a našim poznatkům o světě a člověku, kdybyste ten svět za oponou nepovažovali za svět nový, neslýchaný, démonický, nýbrž jen za poruchu a démonizaci světa obyčejného. A kdybyste nestírali správné proporce mezi těmi křečemi rozbouřené hladiny a mezi ustavičným, mohutným a hlubokým životem, který pulzuje vespod.

Druhá výtka: převedete-li všechno na tu jedinou antinomii mezi Východem a Západem, musíte se nutně podrobit schématům, která sami vytváříte. A to tím spíše, že nelze rozlišit, co je ve vás usilováním o pravdu, a co usilováním o duševní mobilizaci v tomto boji. Tím nechci říci, že děláte propagandu – chci říci, že se ve vás ozývají hluboké masové instinkty, které dnes nutí lidstvo soustřeďovat se jen na jediný problém, připravovat se jen na jediný boj. Plujete s proudem masové představivosti, která si už vytvořila svou řeč, své pojmy, obrazy a mýty, a ten proud vás unáší dál, než byste chtěli. Kolik je v Miłoszovi Orwella? Kolik je v Orwellovi Koestlera? Kolik je v nich obou tisíců a tisíců slov, která denodenně o tomtéž produkují tiskařské stroje, což není věc amerického dolaru, ale plyne to z naší přirozenosti, která si žádá definovaný svět? Nekonečno a bohatství života se ve vás smrskává na několik otázek a vy operujete zjednodušenou koncepcí světa, koncepcí, o které dobře víte, že je přechodná.

Hodnota čistého umění spočívá v tom, že rozbíjí schémata.

A třetí výtka je ještě citelnější: komu chcete sloužit? Jedinci, nebo masám? Neboť komunismus je něco, co podřizuje

člověka masám, z čehož plyne závěr, že nejúčinnějším způsobem boje proti komunismu je posílení jedince proti masám. A je-li naprosto jasné, že politika, tisk, literatura jednotlivová a vypočítaná na praktický efekt chtějí vytvořit masovou sílu schopnou bojovat proti Sovětům, pak je úkol seriózního umění jiný – buď umění navěky zůstane tím, čím bylo od počátku světa, tedy hlasem jedince, vyjádřením člověka v jednotném čísle, nebo zahyne. V tom smyslu je jediná stránka z Montaigne, jediný Verlainův verš, jediná Proustova věta daleko „protikomunističtější" než žalující chór, jakým jste vy. Jsou svobodné – a osvobozující.

A konečně čtvrtá výtka: umění skutečně ctižádostivé (neboť tyto výtky se netýkají jen tak někoho, nýbrž výhradně tvůrců s vysokými aspiracemi, těch, kteří nerezignují na jméno umělec) musí předbíhat svou dobu, být uměním zítřka. Jak uvést tento zásadní úkol do souladu s aktuálností, tedy dneškem? Umělci jsou pyšni na to, že poslední léta nesmírně rozšířila jejich představy o člověku – a to do té míry, že nedávno zemřelí autoři jim už připadají naivní – jenže všechny ty pravdy a polopravdy jim byly dány jedině proto, aby je museli překonat a odhalit jiné, které se skrývají za nimi. Umění proto musí rozmetat dnešní pojmy ve jménu pojmů nadcházejících. Ale ty nové příchuti, ty nadcházející zítřejší pocity, duševní stavy nás očekávající, koncepce, emoce – jak se mohou zrodit pod perem, které usiluje jedině o konsolidaci dnešní vize, dnešních protikladů? Poznámky, které Miłosz otiskl v *Kultuře* o mé hře, jsou toho dobrou ilustrací. Ve *Svatbě* poznal, co je „časové" – zoufalství a nářek nad ponížením lidské důstojnosti a náhlým krachem civilizace – ale nepoznal, jak dalece se rozkoš a zábava skrývají za tou dnešní fasádou, připravené kdykoli povýšit člověka nad jeho prohry.

Postupně začínáme být dnešními pocity přesyceni. Naše symfonie se blíží k momentu, kdy vstane baryton a zapěje: Bratři, zanechte svých písní, nechť jiné zazní tóny! Ale zpěv budoucnosti nikdy nevznikne z pera, které je příliš spjato s přítomností.

Bylo by hloupé, kdybych měl lidem za zlé, že rozhoupají zvony, když vidí požár. To nemám v úmyslu. Ale říkám: ať každý dělá to, k čemu je povolán a na co má. Literatura těžkého kalibru musí střílet na vzdálené cíle a dbát především o to,

aby nic nezkrátilo její dosah. Chcete-li, aby střela dolétla daleko, musíte zvednout hlaveň.

PÁTEK

Nové číslo *Wiadomości* a v něm můj *Banket*. A „pochvalný" článek o Miłoszovi. Čtu: „*Zotročený duch*, to je velké odpompéznění emigrační literatury." Dále: „Některé Miłoszovy kapitoly mi ze známých děl nejvíce připomínají Proustův způsob psaní, ale jsou lepší než Proustova díla." A dál takovýhle odstavec: „Ostatní kapitoly – to jsou historicko-ekonomicko-filosofické teorie, zřetelně přerůstající autorovy znalosti. Jsou tam skvěle vyjádřené aforismy, jimž chybí základy vědeckých poznatků: nedostatky této knihy značně přerůstají její reálnou hodnotu."

Obávám se, že nedostatky této recenze značně přerůstají její reálnou hodnotu. Jestliže emigrační literatura ještě potřebuje „odpompéznění" a má-li to být hlavní Miłoszova zásluha, pak... pak se raději nezmiňovat o Proustovi, který se rozhodně zabývá méně elementárními starostmi. Ale už srovnání Miłosze s Proustem může čtenáře dohnat k pomatení smyslů a vyrvat z něho výkřik: Co mají ti dva společného? Co má společného kohout s krocanem?

Ale to není důležité. Důležitější je třetí passus, který jsem citoval. Pane Mackewiczi, kdo z literátů, kdo ze vzdělaných lidí, kdo z učenců zvládl absolutně všechny ty „základy vědeckých poznatků"? Což tomu není tak, že naše knihovny přerostly to, co se do nás vejde, že jsme všichni větší či menší ignoranti a že to jediné, co nám zbývá, je používat s nejlepší vůlí těch poznatků, které máme? Tak neobyčejně inteligentní člověk jako Miłosz tedy nemá právo prostě vyjádřit své nejosobnější prožitky ani v nich hledat tu pravdu, na jakou má, aby mu někdo neřekl, že je nevkusný, že je nafoukaný, že je ignorant? V sextě byl členem diskusního klubu a já si vzpomínám, že tohleto byly ty nejvražednější výtky – tím vražednější, že se vracely nazpátek jako bumerang: „Já ne, ale ty jsi nafoukaný ignorant!"

Ale kde sebral ty historicko-ekonomicko-filosofické teorie, které údajně představují velkou část knihy? O knihách se píší hrozné nesmysly, fakt!

Můj vztah k *Wiadomościm* (i ke *Kultuře*) a k St. Macke-

je složitý. *Wiadomości* považuji za vynikající a velice týdeník a Mackiewicze čtu s největším potěšením, jde na nervy – ale to, jak zoufale snadno nakládá publicistika s literaturou, ve mně budí protest. V sazeže literárního tisku je něco, co se literatuře musí vzpříkú jako kost.

ČTVRTEK

nou jsem někomu vysvětloval, že máme-li správně vyzajisté kosmický význam, jaký má člověk pro člověka, chom si představit toto: Jsem úplně sám na poušti. jsem neviděl člověka ani netuším, že jiný člověk může vat. V tom se objeví v mém zorném poli analogická bynejsem to já – týž princip vtělený do cizího těla – stejný, a přece cizí – a já současně pociťuji jak nádherolnění, tak bolestné rozdvojení. Ale nad tím vším přetoto poznání: stal jsem se neomezený, nepředpokláčbou samým, zmnožený ve všech svých možnostech svěží a přece stejnou silou, která se ke mně blíží, dybych se k sobě zvenčí blížil já sám.

chskončil úvahy o Miłoszovi: snažím se pochopit, jaká být ta klíčová idea, kterou naše východní zkušenosti Západu přinést, jaký může být vklad moderní polské do literatury západní.

mu to zajisté poněkud subjektivně. Nejsem odborník lení a neskrývám, že myšlenka je pro mě jen pomocením. Chci jen říci, jaké struny ve mně rozeznívá tamvýchodní skutečnost.

ímu komunistovi připadá revoluce jako triumf rozuti a pravdy, pro něho v ní tedy není nic, co by nebyuladu s normální linií lidského pokroku. Naproti tohanovi", jak říká Miłosz, přináší revoluce jiné vědovyjádřil touto větou: že člověk s člověkem dokáže udělno.

tom je obsaženo to něco, co nás, východní spisovatele, takˇnějak dělit od Západu. (Povšimněte si, jak jsem říkám „tak nějak", „začíná".) Západ přese všechno člověka izolovaného, vizí absolutních hodnot. Kdežse hmatatelněji začíná rýsovat formule: člověk plus člověk zmnožený člověkem – a rozhodně se to nesmí

spojovat s nějakým kolektivismem. Židovský filosof Buber to vyjádřil docela dobře, když řekl, že dosavadní individuální filosofie už skončila a že největším zklamáním, jaké lidstvo v nejbližší budoucnosti očekává, je bankrot kolektivní filosofie, která považuje jedince za funkci mas, ale ve skutečnosti ho podrobuje takovým abstrakcím jako společenská třída, stát, národ, rasa. Teprve na mrtvolách těchto světových názorů povstane třetí vidění člověka: člověk spjatý s druhým konkrétním člověkem, já spjatý s tebou a s ním...

Člověk skrze člověka. Člověk vůči člověku. Člověk tvořený člověkem. Člověk umocněný člověkem. Je to snad má iluze, že v tom vidím utajenou novou skutečnost? A přece vždycky, když uvažuji o těch nedorozuměních, která nyní vyvstávají mezi námi a Západem, vždycky narážím na toho „druhého člověka", pozvednutého do kategorie tvůrčí síly. Dalo by se to definovat dvaceti různými definicemi, vyjádřit stopadesáti způsoby, ale zůstane faktem, že nám, synům Východu, se začíná rozpadat v rukou systém individuálního svědomí, kterým je vykrmována ještě polovina francouzské literatury, a Lady Macbeth a Dostojevskij se stávají nevěrohodní... že nejméně polovina textů všelijakých Mauriaců nám připadá napsaná na Měsíci, a v hlasech Camusových, Sartrových, Gideových, Valéryho, Eliotových, Huxleyových cítíme nestravitelný luxus, přežitky z dob, které pro nás už skončily. A ty rozdíly jsou prakticky tak zřetelné, že já například (a to říkám bez nejmenšího přehánění) nejsem vůbec s to mluvit o umění s umělci – neboť Západ, dosud věrný svým absolutním hodnotám, stále ještě věří na umění a rozkoše, jež nám to umění přináší, pro mě je to však jen rozkoš vnucená, která vzniká mezi námi – a tam, kde oni vidí člověka klečet před Bachovou hudbou, já vidím lidi, kteří se vzájemně nutí pokleknout a vyjadřovat nadšení, rozkoš, obdiv. Jestliže nazírám umění takto, musí se to odrazit v celém mém soužití s ním, proto jinak poslouchám koncert, jinak obdivuji velké mistry, jinak hodnotím poezii.

A tak je tomu se vším. Pokud se to naše cítění z nás ještě nedostalo ven s dostatečnou silou, je to proto, že jsme otroky zděděného jazyka. Ale štěrbinami ve formě proniká ven čím dál tím víc. Co se zrodí, co by se mohlo zrodit v Polsku a v duších zruinovaných a zbrutalizovaných lidí, až jednoho

mizí i tento nový řád, který zašlápl ten starý, a nastane
Obraz: důstojná stavba tisícileté civilizace se zřítila, je
pusto, a na troskách – roj starých malých lidských by-
které ze sebe ještě nemohou setřást úžas. Neboť se zří-
dní kostel, ty oltáře, ty malby, vitráže, sochy, před kterými
lukali, ta klenba, která je chránila, již proměněná v suť
dy, a oni tu stojí obnažení, v celé své nahotě. Kam se
? Co velebit? Ke komu se modlit? Koho se bát? V čem
zdroj inspirace a síly? Bylo by snad divné, kdyby jedi-
ovou sílu a jediné dostupné božstvo spatřili sami v so-
jejcestu, která vede od zbožnění lidských výtvorů k ob-
ověka jako rozhodující a nahé moci.

vyvatelé nádherné budovy západní civilizace by se měli
vitřní invazi bezprizorných lidí s jejich novým cítěním
jenže k té invazi nedojde. Právě teď jsem změnil
Protože Bulhar nedůvěřuje Bulharovi, Bulhar pohrdá
em, Bulhar považuje Bulhara za... (zde by bylo třeba
známé vytečkované slovo). A tak nikomu své cítění
me, protože nebereme své pocity vážně. Bylo by příjivné, kdyby takové vidění člověka vzešlo mezi lidmi,
jeden druhého neváží.

ÚTERÝ

recenze, tentokrát v *Orlu Białém*, o *Trans-Atlantiku*
Jan Ostrowski. Jestliže těm větám s překroucenými
rozcuchaným, nemytým a divoce chrčícím vůbec nero-
ím já, jak jim teprve mohou rozumět jiní?
*obvykle narážejí avantgardní tykadla literatury do zad-
puleného k věcem nejdrastičtějším.*
jeho prohlášení, spočívá Gombrowiczova problema-
objevení zlomkovité dokonalosti.
browicz se z importéra literárních novinek v době vál-
exportéra produktů polského písemnictví.
takováhle gramatická hrubka:
knihu jako umělecké dílo autorovy teorie nepro-

loupce takového blábolu. Pokud je mi známo, je
ský vedoucím literární rubriky v *Orlu*. Tenhleten člá-
utečně mohl pustit do tisku jedině člověk, který ho
napsal.

z normálního spisovatelského postupu. Ale co mám dě
když píšu pro peníze, když píšu každý měsíc, jako kdyby
byl fejeton, a jsem tak přímo spojen se čtenářem, jsem
něm závislý? Jsem rozmělněný na prášek... Také bych
víc odhalit, obnažit sám sebe – jenže tyhle věci se nedají
lat polovičatě. Utěšuju se, že jednou možná pomalou
a postupně dokážu deník přemístit do vhodnějšího raj
a vtisknu tomu procesu hnětení a utváření mé veřejné
doby vhodnou ostrost."

(Psal jsem to trochu proto, abych ho ještě více vtáhl
svých záležitostí, s vypočítavostí, že ho tento program
čne zajímat a že to je ten tón, který on ode mne očeká
Musím si hledět Jeleńského, který mě chápe, který jde na
ru, kterému se pozice v polské i francouzské literatuře
ganizuje sama. Ať už s vypočítavostí nebo bez ní, prohlaš
ji, že předchozí odstavec obsahuje pravdu.)

1955

XIV

SOBOTA

Dověděl jsem se od Tita, že Cesar Fernandez Moreno se
náš rozhovor o Argentině a chce ho otisknout v jed
měsíčníku. Zatelefonoval jsem mu a požádal ho, aby
to předtím dal přečíst.

Jenže vy přece vůbec nevíte, jak vypadalo mé soužití
rgentinským literárním světem. Ano, teď si uvědomuji,
do této kapitoly mé biografie dosud nejste zasvěceni. Jistě
rádi poslechnete. Dokázal jsem vás už natolik uvést do
be, aby vás zajímalo všechno, co se mě týká?

Jak známo, přijel jsem do Buenos Aires na lodi *Chrobry*
den před vypuknutím války.

Postaral se o mě Jeremi Stempowski, tehdejší ředitel Ga
a představil mě jednomu z předních spisovatelů, Manue
vi Galvezovi. Galvez byl přítelem Choromańského, který
strávil delší dobu před mým příchodem a získal si počet
sympatie. Galvez se o mě skvěle staral a v mnoha vě
cech mi pomohl, jenže jeho hluchota ho odsouvala stranou,
do osamělosti – a tak mě předal méně známému básníkovi
rturovi Capdevilovi, který byl rovněž „amigo de Choro
mański". „Ach," pravila paní Capdevilová, „jestli jste stejně
okouzlující jako Choromński, snadno si získáte naše srdce."

Dopadlo to bohužel jinak. Argentince obviňovat nemohu.
Byli by museli prokázat daleko větší bystrost než tu, jakou
vyžaduje kolotoč velkoměstského soužití s lidmi, aby se vy
zráli v mém tehdejším bláznění, a museli by být anděly tr
pělivosti, aby se mu přizpůsobili. Mohla za to ta „konstela
ce", která vznikla na mé zřícené obloze...

Když jsem plul z Polska do Argentiny, byl jsem absolutně
demoralizován – nikdy v životě (snad až na období, které
jsem strávil v Paříži mnoho let před tím) jsem nebyl rozšte
lovanější. Literatura? Absolutně mě nezajímala, po vydání
Ferdydurke jsem si chtěl odpočinout – porod té knihy mi
ostatně způsobil velký otřes – věděl jsem, že uplyne mnoho
vody, než v sobě dokážu mobilizovat nějaký nový obsah. Na
víc jsem byl ještě otráven jedem té knihy, o níž jsem sám ve

svém srdci nevěděl jistě, zda chce být „mladá“, nebo zrá
Zda je kompromitujícím vyjádřením mého věčného okou
lení mladou, a tedy okouzlující nižší úrovní, anebo spěn
k hrdé, ale tragické a nevábné úrovni zralé, a tedy vyš
Ale když jsem na *Chrobrém* míjel pobřeží německé, francou
ské, anglické, všechny ty evropské země, strnulé v hrů
z dosud neporozeného zločinu, jako by v dusném klimat
očekávání křičely: buď lehkomyslný, nejsi nic, nic nedok
žeš, to jediné, co ti zbývá, je opíjet se. A tak jsem se opíjel n
svůj způsob, tedy nikoli jen alkoholem – ale plul jsem opil
skoro vůbec nic jsem nevnímal...

Potom pukly hranice států a desky se zákony, otevřely s
propustě slepých sil, a já byl najednou v Argentině, úpln
sám, odříznut, ztracen, zmarněn, anonym. Byl jsem troch
vzrušený a trochu vyděšený. A současně mě cosi ve mně nu
tilo uvítat s vášnivým vzrušením ránu, která mě ničila a vy
váděla z dosavadní míry. Válka? Zničení Polska? Osud blíz
kých, příbuzných? Můj vlastní osud? Cožpak jsem si z toho
mohl něco dělat abych tak řekl normálním způsobem, kdy
jsem to všechno věděl už dávno, když jsem to dávno prožil
ano, nelžu, léta jsem v sobě obcoval s katastrofou. A kdy
se to stalo, řekl jsem si něco jako „tak už je to tady“ a po
chopil jsem, že nadešel čas, abych využil té schopnosti louči
se a zanechávat, jakou jsem v sobě vypěstoval. Nic se přece
nezměnilo, ten vesmír, ten život, ve kterém jsem byl uvěz
něn, nebyl teď jiný proto, že skončil určitý řád mé existence
Ale mrazení jakéhosi strašného a horečnatého rozčilení by
lo dáno pocitem, že násilí uvolňuje to nepojmenované
a nezformované, jehož přítomnost mi nebyla cizí, živel
o němž jsem věděl jen to, že je „nižšího řádu“, že je „mlad
ší“ – a který se teď přivalil jako povodeň za dramatické čer
né noci.

Capdevila, básník, univerzitní profesor, redaktor velkého
deníku *La Prensa,* bydlel s rodinou v krásné vile v Palermu
a na mě z toho domu zavanulo ovzduší *Varšavského kurýra*
a kavárny Lourse. Vzpomínám si na den, kdy jsem tam šel
poprvé na večeři. Jak jsem se měl Capdevilovům prezento
vat? Jako tragický vyhnanec, jehož vlast byla okupována ne
přítelem? Jako cizozemský literát, který si chce promluvit
o „nových hodnotách“ v umění a chce se informovat o ze

ve které teď žije? Očekával Capdevila, očekávala Capde-
lová, že se jim předvedu v jednom z těchto vtělení? Byli
potenciální vlídnosti pro „amigo de Choromański“, ale
zý, když před sebou spatřili docela mladého chlapce, který
ak už nebyl tak mladý chlapec...

Co se stalo? Ano, budu to muset přiznat: vlivem války,
vem znásobení „nižších“ sil a sil regresívních, u mě do-
o k erupci jakéhosi opožděného mládí. Utekl jsem před
rážkou do mládí a zabouchl jsem dveře. Vždycky jsem
ěl sklon hledat v mládí – vlastním i cizím – azyl před „hod-
otami“, tedy před kulturou. Už jsem v tomto deníku na-
al, že mládí je hodnotou samou o sobě, tedy ničitelem
ech ostatních hodnot, které nepotřebuje, neboť si vystačí
mo. Já jsem se tedy – tváří v tvář všemu, co jsem až dosud
ěl, vlasti, domovu, společenskému a uměleckému posta-
ní – uchýlil do mládí, a to tím kvapněji, že jsem přece byl
amilován“. *Entre nous soit dit,* válka mě omladila a byly
k tomu nápomocny dva činitele. *Vypadal jsem mladě,* měl
em svěží obličej, tak něco přes dvacet. Svět mě bral jako
ladíka – pro převážnou většinu nečetných Poláků, kteří mě
li, jsem byl bláznivý hejsek, člověk naprosto neseriózní –
pro Argentince jsem byl člověk naprosto neznámý, jakýsi
ačátečník přibyvší z venkova, který teprve musí ukázat, co
mí, a získat si uznání. I kdybych se těm lidem chtěl vnutit
ko hodnota i jako serióznost, co jsem mohl dělat, když mi
yla jejich řeč neznámá a oni se se mnou dorozumívali lá-
anou francouzštinou. A tak mě všechno, jak mé vzezření,
k má situace i ono naprosté vyvedení z kultury, i vibrace
ývající se v mé duši – všechno mě hnalo do mladistvé
hkovážnosti, do mladé soběstačnosti.

Capdevilovi měli dceru Chinchinu, bylo jí dvacet. Tak se
alo, že mě on i jeho žena brzy předali Chinchině a ta mě
se seznámila se svými přítelkyněmi. Představte si Gombro-
icze v onom strašném roce 1940, jak flirtuje s těmi děvča-
která mě vodila po muzeích, se kterými jsem chodil do
krárny, pro které jsem přednesl přednášku o evropské lás-
Velký stůl v Capdevilovic jídelně, u stolu dvanáct dí-
ek a já – ta selanka! – hovořící o *l'amour européen.* I když
ten výjev připadá jako hanebný kontrast oněch výjevů zpus-
šení, nebyl v jádru tak docela jiný, byla to spíš jiná forma

téže porážky, začátek cesty vedoucí rovněž dolů. Došlo k... kémusi naprostému zbagatelizování mé osoby. Stal jsem se... ký a prázdný.

A současně jsem vsakoval do Argentiny, která byla od tam... toho tak vzdálená, tak exotická a rozhřešující, lhostejn... a věrná vlastní všednosti. Jak jsem se seznámil s Rogere... Pla? Asi prostřednictvím slečny Galignany Segurové. Do... na tom, že mě přivedl do domu Antonia Berniho, malíř... a tak jsem také pronesl přednášku o Evropě pro malíře a l... teráty. Ale všecko, co jsem říkal, bylo úplně špatné - and... právě ve chvíli, kdy pro mě bylo nesmírně důležité získat... jakés takés uznání, zklamal mě styl a já mluvil tak mizerně... že jsem se mohl leda shodit. O čem že jsem mluvil? O regres... Evropy, o tom, jak a proč zatoužila evropského ducha vy... užít pro revizi kultury, příliš odtržené od svého podloží. Al... když jsem to říkal, asi jsem byl sám smutnou ukázkou té re... grese, její zahanbující ilustrací - bylo to, jako by mě slova... zrazovala, jako by mi chtěla dokázat, že nejsem na úrovni... této problematiky, že jsem pod úrovní toho, o čem mluvím... Dodnes se pamatuji, jak mi Pla na Diagonal Norte vyčítal... nějaké hloupé a naivní sentimentality mé přednášky - a já... zas, ač jsem mu v duchu přiznával pravdu a dokonce trpěl... spolu s ním, věděl, že to jinak nešlo. Bývají období, kdy u nás... dochází k rozdvojení osobnosti a jedna polovina našeho já... provádí čertoviny té druhé, protože si zvolila jinou cestu a ji... ný cíl. Právě tam u Berniů jsem se seznámil s Cecilií Bene... ditovou de Debenedetti, v jejímž domě na avenidě Alvear se... scházela všelijaká bohéma. Cecilia žila v jakémsi omámení... zděšena a otrávena životem, obklíčena ze všech stran, budíc... se ze sna jen proto, aby se překutálela do jiného snu, ještě... fantastičtějšího, po chaplinovsku zápasící s existenční... matérií... nedokázala vydržet to, že existuje... ač to byla žena... těch nejlepších vlastností a vynikajících ctností, s duší ušlech... tilou a aristokratickou. Ale vzhledem k tomu, že byla zniče... na a zděšena samým faktem existence, bylo jí vlastně jedno... kým se obklopuje. Večírky u Cecilie? Něco z toho přece jen... zůstalo v mé paměti, tančící Joaquin Perez Fernandez, úpl... ně opilý Rivas Rooney, jakési děvčátko, moc hezké a vyvá... dějící až nepříčetně... ano, ano, a ty večírky se mi slévají... s mnoha jinými na jiných místech a vidím sám sebe se...

...kou v ruce a slyším vlastní hlas, znějící zdaleka a smí... hlasem Juliety:

...Znáš tamty dvě dívky v rohu?

...lieta: To jsou dcery té paní, která mluví s La Fleur. Řek... co se o ní povídá. Vzala si z ulice do hotelu dva chlap... aby je nažhavila, dala jim injekci, jenže jeden měl slabé ... a umřel. Dovedeš si představit to vyšetřování, policie... ...měla dobré známosti, a tak věc zatušovali, odjela na rok ...Montevidea...

Nemohl jsem prozradit, jak pro mě byla ta informace dů... ...žitá, a tak jsem řekl jen:

„Ach tak."

Ale brzy jsem tu sešlost opustil a za nehybné tmavomod... argentinské noci jsem odešel do Retira, které už znáte ...*Trans-Atlantiku*: „Tam tedy pahorek k řece se svažuje ...město do přístavu sestupuje a tichý vody van zní jako ja... ...zpěv. Tam bylo mnoho mladých Námořníků..." Osobám, ...teré by to zajímalo, chci vysvětlit, že až na sporadické pří... ...hody ve velmi raném věku jsem nikdy nebyl homosexuál. Mož... ...á, že nedovedu ženě stoprocentně vyhovět, nedovedu se jí ...vyrovnat v citové oblasti, protože je ve mně jakýsi zabrzdě... ...ný cit, jako kdybych se lásky bál... a přece mě žena, zejména ...určitý její druh, upoutává a připoutává. Nehledal jsem tedy ...Retiru erotická dobrodružství, ale ohromen, vyveden z rov... ...nováhy, vyděden a vykolejen, sžírán slepými vášněmi, jež ve ...mně roznítil můj hroutící se svět a bankrotující osud - co ...jsem tam vlastně hledal? Mládí. Mohl bych říci, že jsem tam ...hledal mládí vlastní i cizí. Cizí proto, že ono mládí v ná... ...mořnickém či vojenském stejnokroji, mládí těch tuctových ...chlapců z Retira mi bylo nedostupné, totožnost pohlaví, ne... ...dostatek sex-appealu vylučovaly veškerou možnost splynutí ...s nimi, zmocnění se jich. Vlastní proto, že bylo současně ...mé, že se splňovalo v někom jako já, ne v ženě, ale v muži, ...bylo to totéž mládí, které mě opustilo a teď kvetlo v někom ...jiném. Pro muže nebudou mládí, krása, půvab ženy nikdy ...tak kategorické ve svém výrazu - neboť žena je přece jen ...něco jiného, a současně žena vytváří možnost něčeho, co ...nás biologicky do jisté míry zachraňuje: dítě. A tady v Reti... ...ru jsem viděl, abych tak řekl, mládí samo o sobě, nezávislé ...na pohlaví, a prožíval jsem rozkvět lidského druhu v nejvý...

raznější, nejradikálnější formě, a také – vzhledem k tom
že byla poznamenána beznadějí – nejdémoničtější. A nav
– dolů, dolů, dolů! Stahovalo mě to dolů do nejnižší sfér
do země ponížení, zde bylo mládí, už jednou ponížené jak
mládí, podrobeno dalšímu ponížení jakožto mládí obecn
proletářské... A já, Ferdydurke, jsem opakoval třetí část s
knihy, příběh Máťáka, který se pokouší „bratřit" s čelad
nem.

Ano, ano! Do toho mě uvrhla spleť tendencí, jimž jse
podléhal ve chvílích, kdy v mé dřívější vlasti dosáhlo pón
žení dna a zbýval tedy už jen pohyb vzhůru... to byla nov
vlast, která mi pomalu nahrazovala tu starou. Mnohokrát se
mi přihodilo, že jsem opustil uměleckou nebo společenskou
událost jen proto, abych se toulal, popíjel pivo a s maximál
ním vzrušením chytal záblesky Bohyně, tajemství život
rozkvétajícího a současně ponížené. V mých vzpomín
kách jsou všechny ty dny mé normální existence v Buenos
Aires poznamenány nocí v Retiru. Ačkoli se mě ke všemu
hluchá a slepá posedlost začala zmocňovat úplně, můj mo
zek pracoval – a já si uvědomoval, že jsem se zatoulal na
jakési nebezpečné pomezí, a první, co mě napadlo, bylo při
rozeně to, že si ve mně razí cestu podvědomé homosexuální
sklony. Možná že bych byl tento fakt uvítal s uspokojením,
protože by mě byl aspoň umístil do nějaké skutečnosti – ale
ne, ve stejnou dobu jsem navázal intimní poměr se ženou,
jehož intenzita byla stoprocentní. A vůbec jsem v tu dobu
hodně chodil za děvčaty, často jsem se choval přímo skan
dálně. Odpusťte mi to svěřování. Nemám v úmyslu vás se
znamovat se svým erotickým životem, šlo mi jen o vymezení
mého prožitku. Pokud jsem se zpočátku jen uchýlil od mládí
před nedostupnými hodnotami, zakrátko jsem v něm objev
il jedinou, nejvyšší a absolutní životní hodnotu a jedinou
krásu. Jenže ta „hodnota" měla jednu vlastnost, vymyšlenou
asi samým ďáblem, totiž to, že jelikož byla mládím, byla vždy
cky něčím méněcenným, byla těsně spjata s ponížením, byla
ponížením samým.

Tuším v roce 1942 jsem se spřátelil s básníkem Carlem
Mastronardim – bylo to moje první intelektuální přátelství
v Argentině. Mastronardiho nečetné básně mu zajistily vý
znamné místo v argentinském umění. Bylo mu něco přes

ticet, byl subtilní, nosil brýle, byl ironický, sarkastický, her
tický, možná trochu podobný Lechoňovi. Tento básník
ntre Rios byl zosobněním provinciálnosti přizdobené nej
ější pařížskou evropskostí – a byl současně andělsky dob
rý v pancíři jízlivosti – byl to měkkýš, který si chránil
ou přecitlivělost. Exemplář kutlurního Evropana, v Argen
tehdy vzácný, vzbudil jeho zvědavost, a tak jsme se čas
scházeli v baru v nočních hodinách, což mělo pro mě
význam gastronomický, protože mě občas pozval na ravio
nebo špagety. Postupně jsem mu odhalil svou literární
nulost, vyprávěl jsem mu o *Ferdydurke* a jiných věcech.
všechno, co ve mně bylo slovanské a jiné než francouzské,
anělské nebo anglické umění, které znal, jej živě zajímalo.
mě zase zasvěcoval do zákulisí Argentiny, do té nesnad
země, tak podivným způsobem se vymykající jim, intelek
álům, a dokonce pro ně často děsivé. Z mé strany však
la hra maskovanější, protože byla zakázaná. Nemohl jsem
říct všechno. Nemohl jsem mu nic prozradit o tom mís
v sobě zahaleném do temnot, které jsem nazval Retiro.
stoval jsem Mastronardiho prací svého vykolejeného moz
který hledal nějaké „řešení", aniž jsem uváděl zdroje své
spirace – a on nevěděl, kde se ve mně bere vášeň, s jakou
em bušil do všeho „starého", s jakou jsem se dožadoval,
by byl v kultuře (založené na nadřazenosti všeho vyššího,
aršího a zralého) vyzvednut proud vyvěrající zdola, který
nístáří závislým na mládí a nadřazenost na podřazenosti.
žádal jsem, aby byl „Dospělý podroben Mladšímu". Žádal
sem, aby bylo nakonec legalizováno to naše úsilí o neustálé
omlazování a aby bylo Mládí uznáno za zvláštní a autentic
kou hodnotu, což ve skutečnosti bylo mou vášní, a to mě
vedlo k nekonečnosti myšlenkových konstrukcí, které mi byly
opravdu lhostejné..., ale cožpak se právě takto nerodí myš
lenka: jako indiferentní náhražka slepých snah, potřeb, váš
ní, kterým neumíme vybojovat mezi lidmi občanské právo?
Odlehčujícím činitelem v tomto dialogu bylo dětství, proto
že Mastronardi, skoro stejně dětinský jako já, si naštěstí se
mnou uměl hrát tak, jako jsem si hrál já s ním. Dětství, kte
ré je poněkud spřízněno s mládím, je však daleko méně dras
tické. Proto je pro dospělého člověka snazší být dětinský,
než být mladistvý. Proto jsem byl skoro vždycky dětinský tvá-

ří v tvář démonu zeleně, se kterým jsem si nevěděl rad
kolik jsem však jenom chtěl být dětinský, a nakolik jsem
tinský opravdu byl? Nakolik jsem chtěl být mladý, a na
jsem doopravdy byl jakýmsi opožděným mládím? Nakol
bylo moje, a nakolik to bylo jen něco, do čeho jsem by
milován?

Mastronardi byl v dobrých stycích se skupinou Vik
Ocampové, nejserióznějším literárním centrem Argen
který se soustřeďoval kolem měsíčníku *Sur* vydávaného
vě onou Viktorií, dámou už postarší – aristokratickou
kovanou těžkými milióny, jejíž tvrdošíjnost a nadšení z
sobily, že se stala přítelkyní Paula Valéryho, že ji navš
Thákur a Keyserling, že byla na čaji u Bernarda Shawa a
se skamarádila se Stravinským. Jak velkou zásluhu o
majestátní známosti paní Ocampové měly její milióny, a
velkou její nepochybné osobní přednosti a talent – to je o
ka, na kterou si netroufám odpovědět. Dotěrná vůně t
miliónů, ten finanční parfém paní Ocampové, který až p
štípal do nosu, mi bránil v tom, abych se s ní seznámil.
právělo se o ní, že jeden známý francouzský spisovatel p
ní padl na kolena a křičel, že nevstane dřív, dokud nedos
ne několik desítek tisíc na založení literární revue. Peníz
dostal. Paní Ocampová řekla: „Co jsem si měla počít s
věkem, který klečel a nevstával? Musela jsem mu je dát
Pokud jde o mě, chování toho francouzského spisovatel
k paní Ocampové mi připadalo docela zdravé a upřímn
ale předem mi bylo jasné, že jelikož mě v Paříži neznají,
vyrazím z ní nic, i kdybych před ní klečel celé měsíce. A t
jsem se na pouť k její rezidenci v San Isidro nijak nehn
Mastronardi ostatně, který se právem obával, že „el cond
(neboť, jak už jsem se jinde zmínil, vydával jsem se za hrab
te) je schopen se chovat podivně a dokonce nepříčetně,
ké nespěchal, aby mě uvedl na tyto večírky. Rozhodl se,
mě nejdříve představí Viktoriině sestře Sylvině, která byla
manželkou Adolfa Bioy Casarese. Jednou večer jsme se tam
vypravili na večeři.

Potom jsem poznal mnoho jiných literátů, značné procen
to argentinské literatury – ale víc se rozepisuji o těch svých
prvních krocích, protože ty další se od nich příliš nelišily.
Sylvina byla „poetizou", tu a tam vydala nějaký svazek ver

její manžel Adolfo byl autorem docela dobrých fantas-
ch románů... a tito kultivovaní manželé vězeli po celý
poezii, próze, chodili na výstavy a na koncerty, studo-
francouzské novinky a doplňovali svou sbírku gramofo-
ových desek. Na této večeři byl však rovněž Borges, snad
adanější argentinský spisovatel s inteligencí vyhrocenou
bním utrpením – kdežto já se ať právem či neprávem do-
al, že inteligence je můj cestovní pas, něco, co zajišťuje
m simplicismům pobývat v civilizovaném světě. Ale když
mně technické obtíže, svou topornou španělštinu a Borge-
uvádnou výslovnost – mluvil rychle a nesrozumitelně –
vzpomínám svou netrpělivost, pýchu a zlost, které byly dů-
kem bolestného exotismu a svázanosti v cizím prostře-
jaké pak byly vlastně možnosti dorozumění mezi mnou
touintelektuální, estetizující a filosofující Argentinou?
toi zemi mě fascinoval plebs, kdežto tohleto byla smeč-
ka. Mne okouzlily temnoty Retira, kdežto je – světla Paří-
Pro mě bylo ono nevýznamné němé mládí země vibrují-
m potvrzením mých vlastních citových vztahů a díky tomu
mě ta země zmocnila jako melodie – nebo jako předzvěst
elodie. Oni v tom neviděli nic krásného. A pro mě, po-
d bylo na Argentině něco, co dosahovalo dokonalého vý-
zu a mohlo imponovat jako umění, styl, forma, pak se to
jevovalo pouze v raných středověkých stadiích, v jinocho-
nikdy však v člověku dospělém. Co je však na jinochovi
ležitého? Přece ne jeho rozum a zkušenost, znalosti, tech-
ka, které jsou vždycky horší, slabší než u člověka vypraco-
ného a konsolidovaného – nýbrž právě výhradně jeho mlá-
to je jeho jediný trumf. Oni však v tom žádný rozdíl nevi-
eli a ta argentinská elita připomínala spíše pokornou a pil-
rou mládež, jejíž jedinou ctižádostí je naučit se od starých
dí co nejrychleji jejich stáří. Ach, nebýt mládím! Ach, mít
vlastní literaturu! Ach, vyrovnat se Francii a Anglii! Ach,
vyspět, rychle vyspět! Jak by ostatně mohli být mladí, když to
samozřejmě byli už lidé v určitém věku a jejich osobní si-
tuace byla v rozporu s oním obecným mládím země, jejich
příležitost k vyšší sociální třídě vylučovala skutečné sply-
nutí s plebsem. Borges byl například někdo, jehož autorita
narůstala přibývajícími léty, kdo se zcela odtrhl od podloží,
byl to zralý člověk, intelektuál, umělec, který se náhodou na-

rodil v Argentině, přestože se stejně dobře anebo ještě l
mohl narodit na Montparnassu.

A přece bylo ovzduší v zemi takové, že v něm ten m
národně rafinovaný Borges (byl-li Argentincem
Argentincem evropským) nemohl najít ohlas. Byl něčím
víc, jako kdyby byl přilepený, jako kdyby byl ornament
nesmyslný by vypadal požadavek, aby on, starší člověk, m
bezprostředně vyjadřovat mládí, aby on, člověk vyšší, m
doslovně vyjadřovat plebs. Ale měl jsem jim za zlé, že si
dovedli vypracovat vlastní vztah ke kultuře, který by byl v
ladu s jejich realitou a realitou Argentiny. I když snad
někteří z nich zralí osobně, žili v zemi, kde byla zralost sl
než nezralost - zde v Argentině nebylo umění, náboženst
a filosofie tím co v Evropě. Cožpak by nebylo lepší míst
ho, že je živé přesadili do zdejší půdy a teď ječeli, že strom
je zakrslý - vypěstovat něco, co by lépe odpovídalo vlastn
tem zdejší půdy?

Odtud ta pokora argentinského umění, její bezchybnos
její výraz pilného žáčka, její výchova - to vše bylo pro m
důkazem impotence vůči vlastnímu osudu. Bylo by mi mil
ší tvůrčí faux pas, chyba, dokonce i nedbalost, ale vyplně
energií, zpité poezií, kterou země dýchala a vedle níž
procházeli s nosem zabořeným do knih. Nejednou jsem s
pokoušel říct tomu či onomu Argentinci totéž, co jsem ost
ně říkal také Polákům:

Nech na chvíli psaní básní, malování obrazů, hovorů o su
realismu a nejdřív se zamysli, jestli nebudeš opravdovější
volnější a tvořivější, když budeš brát na lehkou váhu bohy
k nimž se modlíš. Nech toho na chvíli a přemýšlej o svém
místě ve světě a kultuře a o výběru svých prostředků a
lů. Ale ne. Navzdory své inteligenci vůbec nechápali, oč mi
jde. Nic nemohlo zabrzdit proud jejich kulturní produkce
Výstavy. Koncerty. Přednášky o Alfonsinu Stornim nebo
o Leopoldu Lugonesovi. Komentáře, glosy, studie. Romány
a novely. Sbírky veršů. Ostatně copak nejsem Polák a co
pak nevěděli, že Poláci většinou nejsou *finos* a že vůbec ne
dosahují úrovně pařížské problematiky? A tak si řekli, že
jsem dost podřadný anarchista z druhé ruky, z těch, kteří
z nedostatku hlubšího uvědomění proklamují *élan vital* a po
hrdají vším, co nemohou pochopit.

hle tedy skončila večeře u Bioy Casaresových... výsle-
žádný... jako při všech večeřích, které jsem konzumoval
ně s argentinskou literaturou. A tak míjel čas... míje-
Evropy i moje, během níž se v těžkých bolestech roz-
la moje mytologie... a já bych mohl dnes předložit se-
slov, věcí, osob a míst, které pro mě mají příchuť těž-
věrné svátosti - to byl můj osud, můj chrám. Kdybych
tě katedrály uvedl, byli byste překvapeni, až byste spat-
jak málo důležitá a někdy přímo ubohá, hodná pohrdá-
směšná ve své šedivé všednosti byla ta *sacra*, jejichž
jsem se oddával - ale posvátnost se přece neměří veli-
Boha, nýbrž jen zarputilostí duše, která si dovede vy-
kdeco. „Nelze bojovat s tím, co si duše vyvolí." Kon-
roku 1943 jsem se nachladil a zůstala mi zvýšená teplo-
která nechtěla ustoupit. Chodil jsem tenkrát hrát šachy
kavárny Rex na Corrientes, a Frydman, ředitel šachové
ny, ušlechtilý a dobrý přítel, projevil znepokojení nad
m zdravotním stavem a sehnal trochu peněz, aby mě vy-
vil do cordobenských hor - co jsem rád uskutečnil - ale
tam horečka neustupovala, až se mi jednou teploměr,
jsem měl vypůjčený od Frydmana, bum, rozbil, já jsem
koupil nový a... horečka byla pryč. Takže za několikamě-
ní pobyt v La Faldě vděčím tomu, že Frydman měl porou-
aný teploměr, který ukazoval o několik čárek víc. Pobyt
lokrášlen tím, že v sousedním Valle Hermoso se ubytova-
jedna moje známá, Argentinčanka (byli jsme na tom do-
veni), kterou jsem poznal prostřednictvím Cleo, sestry
nečnice Rosity Contrerasové.

Když jsem jel do La Faldy, věděl jsem, že mě čekají zážit-
hrozné i směšné.

Všechno šlo dobře. Ubytoval jsem se v hotelu San Mar-
osvobozen od finančních potíží, a zanedlouho jsem se
známil s dvojicí legračních dvojčat (už jsem o nich psal).
nimi a s jinými mladými lidmi jsem chodil na výlety a zís-
al jsem nové přátele, v nichž se probouzející se život chvěl
ko kolibřík a na nichž usedal úsměv, ten úsměv, který je
dním z nejušlechtilejších jevů, jaké znám, neboť se obje-
uje navzdory všemu, navzdory především nezměrnému
mutku, skličující nostalgii a žalosti těch let odsouzených
nenasycení. Znáte ty lehkomyslné prázdniny v horách ne-

bo u moře – klobouk stržený větrem, sendvič pojídaný
skále, promoknutí v dešti – a mé porozumění s Latinsk
Amerikou, která je osvěžením nádherných ras Evropy, kt
je neuvěřitelně tichá a diskrétní ve svém nanejvýš zdvořil
bytí, mi připadalo ničím nezkalené (v tu dobu se můj br
a bratranec ocitli v koncentračním táboře, matka se sestr
které odešly ze zbořené Varšavy, se toulaly po venkov
a u Rýna se rozléhal ryk hrůzy a bolesti poslední němec
protiofenzívy, ale ten ryk, ten křik, na který jsem nezapom
nal, znásobovaly mé ticho). Není třeba si představovat,
když jsem chodil s těmi chlapci, choval jsem se, jako by
byl jedním z nich, to ne, to by mi nikdy nedovolil smysl p
směšnost – choval jsem se jako starší, pohrdal jsem jimi, d
lal jsem si z nich legraci, provokoval jsem je, využíval js
veškeré převahy dospělého člověka. Ale to se jim právě hr
ně líbilo a rozněcovalo to jejich mladistvost, ale kromě
tyranie se mezi námi současně ustalovala nepsaná dohod
založená na tom, že jsme se navzájem potřebovali. Nicmé
jsem jednoho dne, když jsem se na sebe dobře podíval d
zrcadla, spatřil ve své obličeji cosi nového: jemnou pavučin
vrásek vynořující se na čele a pod očima a také v koutcích
úst, tak jako se působením chemikálií vynořuje zlý obsa
zdánlivě nevinného dopisu. Budiž prokleta moje tvář! Moj
tvář mě zrazovala, zrada, zrada, zrada!

Ten suchý vzduch? Ta vápenatá voda? Anebo prostě na
stala ta nevyhnutelná chvíle, kdy moje léta prorazila lež m
mladistvé pleti? Zesměšněn a pokořen kvalitou tohoto u
pení jsem při pohledu na vlastní obličej pochopil, že tohle
je konec, poslední mez, finále, tečka a šmytec! Na silnicích
vedoucích z La Faldy je hranice, kde končí světla domk
a hotelů a začíná temný prostor, který se láme v pahorky
zarostlé zakrslými stromky, prostor zakrslý, pokroucený,
koby zmrzačený a otrávený. Podle Conrada jsem tuto hran
ci nazval „hranicí stínu", a když jsem jí v noci procházel
cestou do Valle Hermoso, věděl jsem, že vstupuji do smrti
ano, do smrti nepatrné, delikátní a pomalé, chcete-li, do um
rání... že já sám, jsem stárnutím a živou smrtí, která předst
rá život, která ještě chodí, mluví, dokonce se i baví, dokon
ce si užívá, ale ve skutečnosti je životná už jen jako postupné
naplňování smrti. Jako Adam z ráje jsem se nořil do temno

hraničí stínu, pozbaven života, který se tam, mimo mne,
al sám sebou v paprscích milosti. Ano, ta mystifikace
ela vyjít najevo, jednoho dne muselo skončit ono bez-
a opožděné pobývání v rozkvétajícím životě, a tak
se teď stal stárnutím, já otrávený, já odporný, já – do-
Naplňovalo mě to příšerným děsem, protože jsem po-
il, že jsem už definitivně zbaven kouzla a že se nemohu
přírodě, ano, strachuje-li se mládí života méně, pak pro-
že je samo životem, vábným, zotročujícím, okouzlujícím
ví, že je sympatické a může spoléhat na pochopení...
byl tedy důvod, proč jsem byl tolik přitahován rozkvétá-
m, jenže teď na té náhle oschlé zemi a pod klenbou nelí-
ných hvězd jsem musel vydržet nápor bytí, sám jsa bytím
aženým, teď už jsem nemohl nic získat – protože jsem byl
vábný!

Tady se ukázalo, jakým vysvobozením je pohlaví, ono
zlomení na muže a ženu... Když jsem totiž na konci své
ižové cesty docházel k vile, kde na mě čekala moje přítel-
ně, celé panoráma mého osudu se proměnilo, bylo to jako
val jiné, nové síly, obracející celou mou „konstelaci" vzhůru
ohama. Síly cizí! Čekalo tam na mě mládí, ale jiné, vtělené
lidské podoby, ale jiné než moje – a ty paže, identické
exotické současně, ze mě najednou udělaly někoho jiné-
nutily mě, abych se v tom objetí sharmonizoval s tou
ižostí jakožto její doplněk. Ženskost ode mě nežádala mlá-
nýbrž mužnost, a já se stával jen mužem, agresívním,
mocňujícím se, anektujícím cizí biologii. Zrůdnost mužnos-
nedbající na vlastní ošklivost, na to, aby se líbila, jsoucí
ktem expanze a násilí a – především – nadvlády, ta panskost
hledající pouze vlastní uspokojení... možná že mi to na chvil-
uspřinášelo úlevu... bylo to, jako bych přestal být lidskou
bytostí, bojácnou, ohroženou, a stal se pánem, vládcem, su-
verénem... a ona, žena, ve mně zabíjela chlapce. Ale netrva-
lo to dlouho.

Trvalo to tak dlouho, dokud se Bytí rozdělovalo silou po-
hlaví na dva póly. Když jsem se za chladného úsvitu vracel
ráno domů, všechno kolem mě se zase spojovalo v kruh, ze
kterého nebylo úniku – cítil jsem se jako podvodník nebo
někdo, kdo byl podveden – a znovu se do mě vtíralo vědo-
mí umírání. Byl jsem už označen záporným znaménkem. Byl

jsem v opozici k životu. Žena mě nemohla zachránit,
mě mohla spasit jedině jako muže, jenže já byl přece
obyčejnou živou bytostí, ničím víc. A zase se mi vracel
ha „mého" mládí, tedy takového jako já, toho, které se
opakovalo v jiných lidech, mladších... to bylo pro mě j
místo života, ve kterém se odehrával rozkvět, můj roz
to cosi absolutně okouzlujícího, čeho jsem byl zbaven. V
no ostatní bylo pokořením, kompenzací. Byl to jedin
umf, jediná radost v té hrůzné, odřené, unavené, zo
a zhanobené lidskosti. Nacházel jsem se mezi stvůra
stvůra. Rozhlížel jsem se po domech rozsetých v údolí
ných všelijakých chlapců spících banálním spánkem a
lel jsem si přitom, že se moje vlast přestěhovala tam k

Vrátil jsem se do Buenos Aires přesvědčen, že mi ni
zbývá... alespoň nic, co by nebylo náhražkou. Jel jsem se
ponižujícím tajemstvím, které jsem se styděl komukoli
řit, protože bylo „nemužné", ale já, muž, jsem byl přece
dán mužům – a hlučný a hurónský smích těch drsných
ců mi hrozil jedině za to, že jsem porušil jejich agresivní
dex. V Rosariu nastoupila do vlaku spousta dvacetile
chlapců, byli to námořníci, kteří se vraceli na základ
v Buenos Aires.

Prozatím dost, už mě od psaní bolí ruka. Tím však j
nekončí mé vzpomínky na ona nedávná léta v Argentině

XV

NEDĚLE

Chci dopovědět zbytek o své argentinské minulosti.

Už víte, v jakém duševním stavu jsem přijel z La Pal
do Buenos Aires.

Byl jsem tenkrát na tisíce mil daleko od literatury. Umění
Psaní? Ale to všechno přece zůstalo v tamtom světadíle
dostupné, mrtvé... a já, Witoldo, jsem se sice občas před
voval jako *escritor polaco*, ale byl jsem už jen jedním z vyd
děnců, jakých bylo v těchto pampách mnoho, vysídlený
dokonce i ze stesku po minulosti. Já jsem s ní skoncoval
a věděl jsem, že literatura by mi v zemědělsko-chovatelsk
Argentině nemohla zajistit ani společenské postavení, ani m
teriální blahobyt. Tak na co? Ale v druhé polovině roku 194
(čas plynul), když jsem měl už bůhví po kolikáté úplně prázd

apsu a nevěděl jsem, jak získat něco peněz, dostal jsem
ten nápad: požádal jsem Cecilii Debenedettiovou, aby
ovala překlad *Ferdydurke* do španělštiny, a vyhradil
mu na to šest měsíců. Cecilia ráda souhlasila. Dal jsem se
do práce, která vypadala takto: nejprve jsem překládal
guny, jak jsem dovedl, a potom jsem nosil strojopis do
ny Rex, kde se mnou moji argentinští přátelé předlá-
li po větě, hledajíce správná slova, bojujíce se sklad-
s novotvary, s duchem jazyka. Byla to těžká dřina, do
jsem se bez nadšení pustil jen proto, abych nějak přežil
jší měsíce, a oni, ti američtí pomocníci, k tomu při-
ovali s rezignací, prostě šlo o to prokázat „gaučadu"
mé oběti. Ale když jsme přeložili několik prvních stran
dydurke, začala ta kniha, pro mě už mrtvá, ležící přede
mi indiferentně jako věc, najednou ožívat... a já spatřil
arších překladatelů rostoucí zájem, no vidíš, teď se už
ousili do textu se zřejmou zvědavostí! Zanedlouho začalo
překládání přitahovat lidi, někdy přišlo do Rexu i pat-
dvacet lidí – ale tím, kdo si vzal tuto záležitost k srdci
vlastní a koho jsem povýšil na předsedu „komitétu" sklá-
cího se z několika spisovatelů a zabývajícího se defini-
redakcí, byl Virgilio Piniera, nesmírně talentovaný Ku-
ec. Především on, a kromě něho i Humberto Rodriguez
neu – oba z Kuby, oba duchem Evropané v lítém, zoufa-
boji s Amerikou kolem i Amerikou v sobě – a argen-
ký básník Adolfo de Obieta, se nejvíce přičinili o dokon-
toho obtížného, a jak později ocenila kritika, vynikají-
o překladu.

Pokud jde o mě, nečetl jsem *Ferdydurke* sedm let, vyškrtl
ho ze svého života. Teď jsem ho četl znovu, větu za
ou... a jeho slova pro mě nebyla důležitá. Nicota slov. Ni-
idejí, problémů, stylu, postav, nicota umění. Slova, slo-
slova – to všechno ve mně nic nevyřešilo, celé to úsilí mě
ještě více pohroužilo do mé zeleně. Proč jsem chytal tu
dospělost za rohy, proto, aby mě strhla s sebou? Ve *Ferdy-*
ke spolu zápasí dvě lásky, dvě snahy – usilování o zralost
usilování o věčně omlazující nezralost – ta kniha je obra-
zápasu o vlastní zralost někoho, kdo je zamilován do
stní nezralosti. Ale bylo jasné, že se mi tu nezralost nepo-
ilo přemoci ani ji civilizovat a že ve mně ta divoká, nele-

gální, tajná nezralost zuřila stejně jak kdysi – jako něco
jeného a zakázaného. Proč jsem to tedy napsal? Ta sm
impotence slov tváří v tvář životu!

A přece! Text, pro mě nedůležitý, účinkoval mimo
ve vnějším světě – a věty pro mě mrtvé ožívaly v jiný
dech – jak jinak jsem si měl vysvětlit, že se ta kniha najed
stala něčím cenným a osobně blízkým některým těm
dým literátům... a nejen jako umění, ale i jako vzpoura
vize a boj. Na nich jsem se přesvědčil, že jsem se dotkl
vých míst v kultuře, která byla protkaná nervy, drastic
a současně jsem viděl, jak se to nadšení, které by v každ
zvlášť možná netrvalo dlouho, začíná „mezi nimi" kon
dovat, a to tak, že jeden druhého povzbuzoval a utvrzo
v nadšení. A docházelo-li k tomu u téhle hrstky lidí, p
by se to nemělo opakovat u jiných, až *Ferdydurke* vyjde?
kniha tedy mohla tady v zahraničí počítat se stejným oh
sem jako v Polsku – nebo možná daleko větším. Byla
univerzální. Byla jednou z těch asi velmi nemnohých k
u nás, které dokázaly pohnout skutečně cizími čtenáři ne
ší kategorie. A v Paříži? Uvědomil jsem si, že světová kar
Ferdydurke není pouhým snem (věděl jsem o tom dávno
zapomněl jsem na to).

Jenže moje nátura, přikovaná ke všemu nižšímu, se sta
la na zadní při pouhé možnosti povýšení, a tento opěto
vpád literatury do mého života by mohl definitivně zlikvid
vat Retiro – a toho jsem se bál. Povím vám o něčem chara
teristickém: když *Ferdydurke* vyšel, zanesl jsem ho tam, k
stojí věž postavená Angličany" a ukázal jsem ho Retiru
rozloučenou, na znamení asi definitivního rozchodu. Ale b
to planý žal a strach! Iluze! Nedocenil jsem ospalou nehy
nost Ameriky. Její šťávy, které všechno rozpustí. *Ferdydur*
zůstal vězet v té nehybnosti, nepomohly kritiky v tisku
úsilí jeho stoupenců, byla to přece kniha cizince a *notabe*
v Paříži neuznávaného... Nevyhovovala ani té skupi
argentinské inteligence, která se ve znamení Marxe a pro
tariátu dožadovala literatury politické, ani té, která se opá
la lahůdkami z evropské kuchyně. Nevyhovovala jim ani m
předmluva, ve které jsem se o argentinském a polském p
semnictví vyjadřoval bez většího respektu a vyčítal jsem ji
fiktivní zralost, a ve které jsem – pro jistotu – zaujal ke čt

příliš ponížený postoj. Předmluvu jsem zakončil vý-
aby mě čtenáři nestavěli do trapné situace tím, že by
astovali zdvořilostními frázemi, jak bývá v takových si-
ch zvykem. Vzhledem k tomu, že společenská úloha
je až dosud chápána nesprávně a v důsledku toho se
vědete k umělcům správně chovat ani s nimi mluvit –
jsem – neříkejte mi nic. Sebe i mne ušetřte té hanby.
ete-li mi dát najevo, že se vám kniha líbila, dotkněte se
ého ucha. Jestliže se dotknete levého, bude to znamenat
ivní reakci, a dotknete-li se nosu, pak něco mezi tím.
lehče, ba lehkomyslně jsem uvedl *Ferdydurke* do
entinského světa – neboť mě ten opakovaný debut učinil
e neústupnějším vůči čtenářům a jejich milosti či nemi-
losti.

Považuji za relativní úspěch, že v této situaci se náklad
em několika let rozprodal a že můj nakladatel nebyl škod-
a vyplatil mi něco peněz. Průměrný argentinský čtenář
itně vůbec nebyl špatný, naopak, byl schopen se asimilo-
, zdaleka nebyl tak dědičně zatížen a nafašírován kom-
ky jako Poláci. Ale v prostředí, kde nikdo nevěřil ani so-
ání nikomu jinému (což je tragédií kulturně druhotného
ostředí), kde nebyli žádní lidé, kteří by byli mohli stanovit
dnotu, nemohl si *Ferdydurke* získat autoritu – a knihy těž-
vyžadující úsilí, autoritu nutně potřebují, prostě proto,
y lidi přinutila číst. Ať tak či onak, byl jsem vtažen do sou-
literatury. Začal jsem pracovat na divadelní hře *Svatba*,
viděl a řekl bych nestoudně jsem se stylizoval na génia,
il jsem na nejvyšší vrcholy, někam k *Hamletovi* a *Fausto-
kde by bylo možno vyjádřit nejen bolesti doby, ale i rodí-
se nové cítění lidskosti... Jak snadné mi připadaly velikost
genialita, snad snazší než správnost jazyková, jakou vyža-
uje průměrně dobrý text. A neplynulo to z nějaké mé nai-
ity, ale z toho, že velikost, genialitu a všechny jiné hodno-
ní zpustošil jediný démon, který byl pro mne opravdu
ležitý, mládí, ten veliký ničitel hodnot. Necítil jsem k nim
ctu, protože mi na nich nijak zvlášť nezáleželo, a proto jsem
ch mohl používat, jak jsem chtěl. Není těžké přejít po prk-
ve výšce desátého patra, když člověk není citlivý na výšku
– jdeš po něm, jako by ležel na zemi. (Ale to se nedá vyčítat
Svatbě, ta právě tuto snadnost vůbec neskrývá.)

Dost na tom, že když v Evropě končil onen výbuch, k
vyrval podzemí fermenty, začal jsem se civilizovat i já
zatímco můj první literární debut v Polsku představoval
zevnitř navenek, uskutečňoval se ten druhý v Argentin
působení silnějších – tam jsem tenkrát psal z vnitřní po
by, kdežto tady jsem se teď podroboval jistému již existu
mu řádu věcí, který mě odsoudil k literatuře, a tak js
pokračoval v sobě samém z dřívější doby. Rozdíl je to m
ale má dalekosáhlý a tragický význam, zvěstující, že js
vlastně přestal existovat a přehoupl se mimo oběžnou d
hu – existoval jsem už jen jako důsledek toho, co jsem s
udělal dříve. Zachoval jsem si však dobrou náladu... zac
val jsem si především zdání odpouštějícího dětství. All
rární práce mě zase začala vtahovat do dialektiky mé skut
nosti a znovu vznikala otázka: co si počít v literatuře, v k
tuře s těmi mými tak kompromitujícími svazky s mládí
s tím nižším, do jaké míry se to dá zveřejnit? Byl to jen ko
plex, nemoc, úchylka, klinický případ – anebo něco, co m
občanské právo mezi normálními bytostmi? Résumé: hodí
se to k využití v umění?

Psychoanalýza! Diagnózy! Vzorce! Kousl bych do ruky ps
chiatra, kterému by se zachtělo vykuchat ze mě můj vnitř
život – nejde o to, aby umělec neměl komplexy, ale o to
aby dokázal komplex přetvořit v kulturní hodnotu. Umělec
to je podle Freuda neurotik, který se léčí sám – a z toh
plyne, že ho nemůže léčit nikdo jiný. Ale jako na vztek pře
blému té skryté režie, kterou v životě objevuji nejen já, zje
vil se mi právě v tu dobu klinický obraz hysterie za stěnou
sousedící s mými city a byl skoro varováním: dávej si pozor
máš to na dosah! Konkrétně – prostřednictvím mých přátel
z baletu, který přijel na pohostinská vystoupení do Argenti
ny, jsem se dostal do prostředí krajního, bláznivého homose
xualismu. Říkám „krajního", protože o „normální" homo
sexualismus jsem zavadil často a odedávna, touto láskou je
prosycen umělecký svět na všech rovnoběžkách. Jenže ten
tokrát jsem spatřil jeho bláznivě frenetickou podobu. Nerad
o tom píši. Uplyne mnoho vody, než se o tom bude moci
mluvit, natož psát. Není oblasti pokrytečtější, zkalenější vá
němi. Tady nikdo nechce být nestranný a ani nemůže. *De
gustibus*... Zarputilost „mužských" mužů svíjejících se hnu

mužů pomužštěných, kteří v sobě mužnost navzájem
a znásobují – morální kletby, všechny ironie, sarkas-
mečvy kultury hlídající primát ženské krásy – spadnou
ba, který s hlavou mezi rameny kličkuje na temném
naší oficiální existence. Na vyšších vývojových stup-
tato věc stává jedovatější. Tam níž, tam dole se to
tak tragicky ani tak sarkasticky, i ti nejzdravější a nej-
nější chlapci z lidu se tomu často oddávají prostě pro-
jim chybí žena – a jak se ukazuje, vůbec je to nede-
uje a nijak jim to nevadí v tom, aby se později řádně
li.

Ve společnost, s níž jsem se teď setkal, se skládala z mu-
milovaných do mužů víc než jakákoli žena, byli to *putos*
tupni varu, neznající chvíli odpočinku, neustále na lovu,
lapci se o ně rvali jako psi" podobně jako můj Gonzalo
Trans-Atlantiku. Jídal jsem v restauraci, kde si zřídili svůj
vní stan, a každý večer jsem se nořil do kalných vod je-
h šílenství, jejich náboženství, jejich radostné i utrápené
spirace, jejich černé magie. Byli mezi nimi ostatně vyni-
jící lidé skvělých duchovních kvalit, jež jsem sledoval s hrů-
ou, protože jsem v temné hladině oněch šílených jezer vi-
l odraz své vlastní problematiky. Znovu jsem se sám sebe
al, jestli přece jen, navzdory všemu nejsem jedním z nich?
Což nebylo možné, ba dokonce pravděpodobné, že jsem byl
rovna takový šílenec jako oni, v němž nějaká vnitřní kom-
likace ztlumila tělesný chtíč? Poznal jsem již sílu skepticis-
mu, s nímž přijímali všechny ty „výmluvy", všechno, co po-
le nich bylo zbabělým zkrášlením brutální pravdy. A přece
ne. A přece – proč by mělo být nezdravé, že jsem miloval
mladý život, dosud neunavený, že jsem miloval tu svěžest?
Jen rozkvétající život, jediný, který si zasluhuje být pojme-
nován životem, neboť zde neexistuje žádná mezifáze, co ne-
rozkvétá, to vadne. Cožpak nebyl předmětem skryté závisti
a neméně utajeného zbožňování všech, kteří byli stejně jako
já odsouzeni k pozvolnému chátrání a zbaveni milosti kaž-
dodenně rozmnožovat životnost? Cožpak ta hranice mezi
životem vystupujícím a sestupujícím nebyla ze všech nejdů-
ležitější? Jediný rozdíl mezi mnou a „normálními" muži byl
ten, že já zbožňoval lesk oné bohyně – mládí – nejen v dív-
kách, ale i v chlapcích, že pro mě byl dokonce mladý muž

dokonalejším vtělením mládí než mladá žena... Ano, pok
hřích existoval, byl pouze v tom, že jsem se odvažoval ob
vovat mládí nezávisle na pohlaví a vymaňoval jsem je z p
Érotovy nadvlády – že na piedestalu, na který oni stavěli m
dou ženu, jsem se já odvážil postavit chlapce. Z toho te
jasně vyplývalo, že oni, muži, zbožňují mládí jedině teh
je-li jim dostupné, je-li něčím, čeho se lze zmocnit... nap
tomu mládí obsažené v jejich podobě, takové, s nímž se sp
jit nemohli, se jim z nepochopitelných důvodů jevilo nep
telské.

Nepřátelské? Dej si pozor (říkal jsem si), abys neupadl d
sentimentální hlouposti, do snílkovství... Mohl jsem přec
každou chvíli vidět projevy přátelství Staršího k Mladším
a dokonce i něhu. A přece! A přece! Docházelo i ke sk
tečnostem, které znamenaly něco přímo opačného: krutos
Ta biologická aristokracie, ten výkvět lidstva byl skoro vžd
cky děsivě hladový – skleněnými tabulemi restaurace se d
val na starší, kteří se mohli najíst a pobavit – neuspokojen
instinkt ho hnal temnotami, nenasycená krása ho trýznila
výkvět pošlapaný a odstrčený, výkvět ponížený. Výkvět do
růstající mládeže, komandovaný důstojníky a týmiž důsto
níky posílaný na smrt, ty války, které byly především válkam
chlapců, války nezletilé... ta výchova k slepé kázni, aby s
uměli zkrvavit, až bude třeba. Celá ta strašlivá převaha Do
spělého, společenská, ekonomická, intelektuální, uskutečňu
jící se s krutou bezohledností a přijímaná těmi, kteří podlé
hali. Vypadalo to tedy tak, jako by hlad chlapce, smrt chlap
ce, bolest chlapce měly ze své podstaty menší váhu než smrt,
bolest a hlad Dospělých, jako by utrpení kluka bylo menší,
protože nebyl důležitý. A právě ta nedůležitost, ta
„podřadnost" kluků způsobovala, že mládež byla otrokým
používanou k úsluhám, jež by byly pro konsolidované lid
stvo ponižující. Chápal jsem, že se to všecko děje skoro sa
mo sebou prostě proto, že s plynoucími léty roste váha a vý
znam osoby ve společnosti, ale copak to současně nenabíze
lo podezření, že Dospělý trápí Mladšího, aby před ním ne
musel padnout na kolena? Copak opar dusivé hanby, který
vznikal kolem takových a jiných podobných otázek, nebyl
dostatečným důkazem, že zde zůstává cosi neprozrazeno
a že se nedá všechno vysvětlit obyčejnou hrou společenských

A copak ta obrovská vina zakázané a hanobící lásky,
opravdu srážela muže na kolena před chlapcem, neby-
mstou přírody za násilí, jehož se Stárnoucí dopouští na
ustajícím?

lhavost těchto otázek, jejich mnohoznačnost a dokon-
libovolnost je nezbavuje váhy v mých očích... jako bych
ěm věděl, že na tom musí být kus pravdy. Ale otázka se
la ještě obtížnější, když jsem začal uvažovat, jak dalece
naší kultuře odráží ta opozice mezi životem vystupují-
a sestupujícím. Oč mi šlo? Co bych si přál? Šlo mi pře-
ším o to, aby fatální hranice, dělící dvě nejen odlišné, ale
ikladné fáze života, byla uznána a zviditelněna. Jenže
ultuře zatím všechno nasvědčovalo spíše snaze tuto hra-
smazat – dospělí se chovali, jako by stále žili tímtéž živo-
jako mladí, a ne jiným. Nepopírám, že v dospělém a do-
nce i ve starci je nějaká životnost, jenže to není táž život-
st, je už jen protestem proti umírání. A právě tito lidé, již
mírající, měli převahu, disponovali silou kumulovanou za
lých svůj život, a právě oni vytvářeli a vnucovali kulturu. Kul-
ra byla dílem starších, dílem umírajících.

Stačilo, že jsem byl nějakou dobu duchovně spjat s Reti-
em, a řeč kultury mi začala znít v uších falešně a prázdně.
ravdy. Hesla. Filosofie. Morálka. Náboženství. Kodexy.
šechno to bylo jakoby v jiném registru, vymyšlené, vyslo-
vené, napsané lidmi, kteří byli již částečně vyloučeni z exis-
nce a kteří neměli budoucnost... těžké dílo těžkopádníků,
zdřevěnělý výtvor zdřevěnělosti... zatímco tam v Retiru se
celá ta kultura rozplývala v jakési mladé nedostatečnosti, mla-
dé nevyvinutosti, mladé nedospělosti, stávala se „horší"...
„horší" proto, že někdo, kdo se ještě může vyvíjet, je vždy-
cky „horší" než jeho definitivní podoba. Tajemstvím Retira,
démonickým tajemstvím bylo to, že tam nic nemohlo dospět
k úplnému výrazu, všechno muselo zůstat pod úrovní, jaksi
v úvodní fázi, nedokončeno, tonoucí v nižší kvalitě... a přece
byl právě tohleto živý život, podivuhodný, nejvyšší jeho
vtělení, jaké je nám dostupné. Nietzscheismus a jeho afirma-
ce života? Jenže Nietzsche neměl pro tyto věci sebemenší
cit, těžko si představit něco papírovějšího a dokonce
směšnějšího a nevkusnějšího, než je jeho nadčlověk a jeho
mladá lidská bestie, ne, není to pravda, nikoli úplnost, nýbrž

právě nedostatečnost, podřadnost, nezralost jsou vlast
mu, co je ještě mladé čili živé. Tenkrát jsem ještě nevěděl
si o podobné potíže jako moje, související se snahou v
řit život při činu, v pohybu, rozbíjejí hlavu existenciál
které se proslavily až teprve po válce. Pochopte mou osa
lost a vnitřní rozpolcenost, která představovala puklinu
celém mém uměleckém díle: jako umělec jsem byl pově
ucházet se o dokonalost – jenže mě přitahovala nedoko
lost. Měl jsem vytvářet hodnoty – ale cenil jsem si podhodn
či nedohodnoty. Venuši z Mélu, Apollóna, Parthen
Sixtinskou kapli a všechny Bachovy fugy jsem byl ochot
vyměnit za jeden triviální žert vyslovený ústy sbratřen
s ponížením, ústy ponižujícími...

Je čas skončit tohle svěřování. Nic z toho, o čem tu pí
se ve mně „nevyřešilo", všechno zůstalo fermentem dodne
Možná že jindy budu vyprávět, jak v pozdějších letech v
la do mého života moje dřívější vlast, Polsko, a jak mě
oddálilo od Retira a částečně vrátilo jiným záležitostem
argentinské zkušenosti jsem musel ventilovat proto, že po
dle mého názoru je důležité, aby člověk, který mluví veřejn
– spisovatel – zavedl občas posluchače mimo zásady formy
do vroucího tyglíku svého soukromého příběhu. Že je smě
ný a dokonce ponižující? Jedině děti nebo dobrodušně te
tinky (jejichž staropanenská nevinnost je bohužel důležitým
faktorem našeho veřejného mínění) si mohou představovat,
že spisovatel je bytost klidně vysublimovaná, vznešený duch,
který nás z výšin svého talentu poučuje o tom, co je Dob
ré a Krásné. Ne, spisovatel nesedí na vrcholu, nýbrž šplhá
zdola nahoru – a kdo by se opovážil žádat, abychom na svém
papíře rozuzlovali všechny gordické uzly existence? Člověk
je slabý a omezený. Člověk nemůže být silnější, než je. Čl
věk může být silnější jedině tehdy, když mu propůjčí svou
sílu jiný člověk. Úkolem spisovatele tedy není problémy řeš
šit, ale stavět je, aby přitáhly všeobecnou pozornost a dosta
ly se mezi lidi – tam budou nějak uhlazeny, zcivilizovány.

A mám chuť na závěr dodat, že pocit této impotence vůči
problému mě v následujících letech nutil ustoupit od teorie
a vrátit se k lidem, do konkrétna lidských osob. Z mlh Ré
tira se vynořily dva zřetelné a důležité úkoly, rozhodující
o tom, zda se budu moci v budoucnu vyjadřovat upřímněji;

zda budu nucen se sám se sebou skrývat... To první
zřejmě znamená: vtisknout prvořadost onomu
dnému slovu „chlapec", ke všem oficiálním oltářům
svět ještě jeden, na němž by stanul Bůh všeho horšího,
ho, nedůležitého v celé své síle spjaté s dolejškem. Je
mě nutno rozšířit naše vědomí – a zavést alespoň do
ní alespoň do mého umění ten druhý pól stávání se,
t lidský tvar, který nás sbratřuje s nedostatečností, nut
nu vzdát hold! Ale tady se vynořoval druhý úkol. Nebylo
mě zavadit ani hrotem pera o toto téma, aniž by se člo
předtím osvobodil od „mužnosti", a abych o tom mohl
vit nebo psát, musel jsem v sobě nejprve překonat strach
dostatečnosti v této věci, ze ženskosti. Ach! Znal jsem
mužnost, kterou si vyráběli oni, muži, mezi sebou, podně
vali se k ní, vzájemně se k ní nutili v panickém strachu
dženou v sobě, znal jsem muže usilovně směřující k Mu
křečovité samce, kteří se cvičili v mužnosti. Takový muž
čle znásoboval své vlastnosti: byl přehnaně ztěžklý, bru
lní, silný a vážný, byl tím, který znásilňuje, který dobývá
vahou – proto se bál krásy a půvabu, které jsou zbraní
bosti, byl zarytý ve své samčí zrůdnosti, stával se nevázaný
triviální nebo tupý a neohrabaný. Nejvyšším ztělesněním
to „školy" byly asi bankety opilých důstojníků carské gar
y, na kterých si přivazovali provázek k mužskému údu a po
m pod stolem tahali jeden druhému za provázek, a ten,
do první nevydržel a vykřikl bolestí, platil večeři za všech
Avšak duch této znásobené mužnosti se projevoval ve
sem, dalo by se říci, v dějinách. Viděl jsem, jak je zděšená
mužnost připravovala nejen o smysl pro míru, ale i o veš
kerou intuici při jednání se světem: tam, kde měli být pružní,
sebou zmítali, tlačili se, valili a řvali. Všechno v nich bylo
nadměrné: hrdinství, heroismus, přísnost, síla, ctnost. Celé
národy se v takových paroxysmech vrhaly jako býci na torea
dorovo kopí – v šíleném strachu, aby je diváci nepodezírali
ze sebemenšího svazku s *ewig weibliche*... Nepochyboval
jsem, že znásobený býk zaútočí i na mě, až ucítí z mé strany
ohrožení svých drahocenných genitálií.

Abych tomu předešel, musel jsem si pro sebe najít jiné
postavení – mimo muže a ženu, které by ovšem nemělo nic
společného se „třetím pohlavím" – postavení mimosexuální

a čistě lidské, z něhož bych mohl začít větrat to dusné a p
hlavím zkažené prostředí. Nebýt především mužem – být č
věkem, který je až teprve ve druhém plánu mužem – neiden
fikovat se s mužností, nechtít to... Až teprve kdybych se ti
to způsobem rozhodně a očividně vymanil z mužnosti, je
soud nade mnou by ztratil své ostří a já bych pak moh
slovit mnoho z těch nevyslovitelných věcí.

Ale mé plány zůstaly jen plány. Nutnost vydělávat mě
hem mého dalšího pobytu v Argentině svazovala do té mí
že od té doby se jakákoli realizace v delším termínu a s
ším měřítku stala technicky nemožná. Nedokázal jsem se so
středit. Byrokracie mě pohltila a zavalila svými papírky a tu
díž absurditou – zatímco skutečný život se ode mě vzdaloval
jako moře za odlivu. Z posledních sil jsem napsal *Trans-Atlantik*, v němž najdete mnohé z toho, o čem jsem zd
vyprávěl, a potom jsem byl odsouzen k příležitostné literá
ní práci nedělní a sváteční, například jako tenhle deník
kde vám nemohu sdělit nic než zběžný stručný obsah, ubož
diskurzní, skoro novinářský. Co se dá dělat. Ale i to nech
aspoň nějakou stopou toho, jak jsem se vžil do své druhé
bolestné vlasti, do Argentiny, kterou mi seslal osud a od ní
už bych se dnes neuměl odtrhnout nadobro.

PONDĚLÍ

Na sepisování těchto vzpomínek nezůstal bez vlivu fak
že nedávno udělala policie v Buenos Aires velkou čistku
v místním Korydonismu. Bylo zatčeno několik set lidí. Al
co zmůže policie proti chorobě? Může někdo zatknout ra
kovinu? Dát pokutu tyfu?

Bylo by lepší odhalit subtilní bacil choroby než tlumit pří
znaky. Ale kdo je tu nemocný? Jen ti nemocní? Nebo i
zdraví? Nesdílím úzké myšlení, jež zde vidí pouze „sexuální
úchylku". Úchylku ano – jenže ta má počátek v tom, že z
ležitosti věku a krásy nejsou v „normálních" lidech dost
tečně viditelné a dostatečně svobodné. To je jedna z naších
nejtěžších němot a nemocí.

Copak necítíte, že se zde i vaše zdraví stává hysterické?
Jste spoutáni, zašpuntováni – nevyznáni.

A tak tedy promluvím já. Ale předem musím varovat: ni
z toho, co řeknu, není kategorické. Všechno je hypotetic

Všechno závisí – nač bych to skrýval? – na efektu, jaký
vyvolá.

Tato vlastnost je charakteristická pro celou mou spisova-
skou produkci. Zkouším různé role. Beru na sebe různou
dobu. Vtiskuji svým prožitkům různý smysl – a pokud
některý ten smysl akceptují, zůstávám u něho.

To je ve mně mladistvé. *Placet experiri*, jak říkával Castorp.
domnívám se, že je to současně jediný způsob, jak uplat-
myšlenku, že smysl něčího života, něčí činnosti se určuje
zi daným člověkem a jinými lidmi. Smysl si nedávám jen
sám. Smysl mi dávají i jiní. Ze střetu těch interpretací vzni-
jakýsi třetí smysl, který mě určuje.

XVI

PONDĚLÍ

Houkání sirén, píšťalky, rakety, bouchající zátky do láhví
rozlehlé šumění nesmírně rozčileného velkoměsta. V tu-
minutu sem vstoupil nový rok 1955. Jdu ulicí Corrientes,
em sám a zoufalý.

Nevidím před sebou nic... žádnou naději. Všechno mi kon-
nic nechce začít. Bilance? Kdo jsem – po tolika namáha-
ch, přece jen pracovitých letech? Jsem úředníček sešněro-
ný sedmi hodinami ouřadování, přiškrcený ve všech lite-
mích předsevzetích. Nemohu psát nic jiného než tento de-
k. Nic se mi nedaří, protože sedm hodin denně vraždím
vlastní čas. Vložil jsem do literatury takové úsilí, a ona
mě není schopna mi zajistit materiální nezávislost, ba ani
minimum osobní důstojnosti. „Spisovatel"? Ale kdepak! Na
apíře! V životě – nula, podřadný člověk. Kdyby mě osud
otrestal za mé hříchy, neprotestoval bych. Ale byl jsem zni-
en pro své ctnosti.

Koho mám vinit? Dobu? Lidi? Kolik jiných lidí bylo zni-
no daleko hůř! Mně se podařilo jen to, že v Polsku, kde
mnou opovrhovali, si mě tu a tam někdo začal vážit – jenže
nes pro mě není místo nikde, jsem bezdomovec zrovna tak,
ko bych nežil na zemi, ale tkvěl v meziplanetárním prosto-
jako zvláštní zeměkoule.